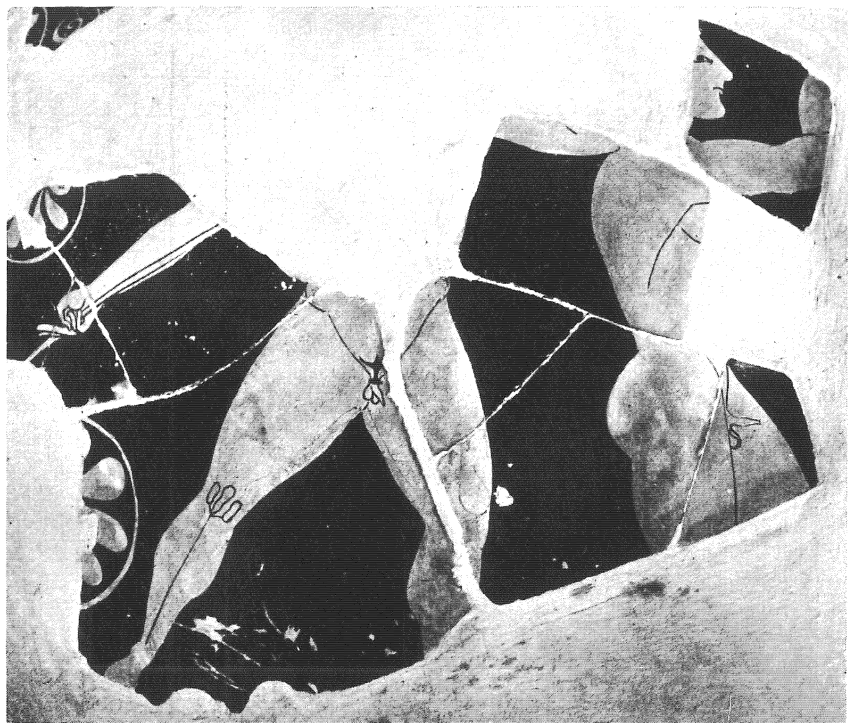

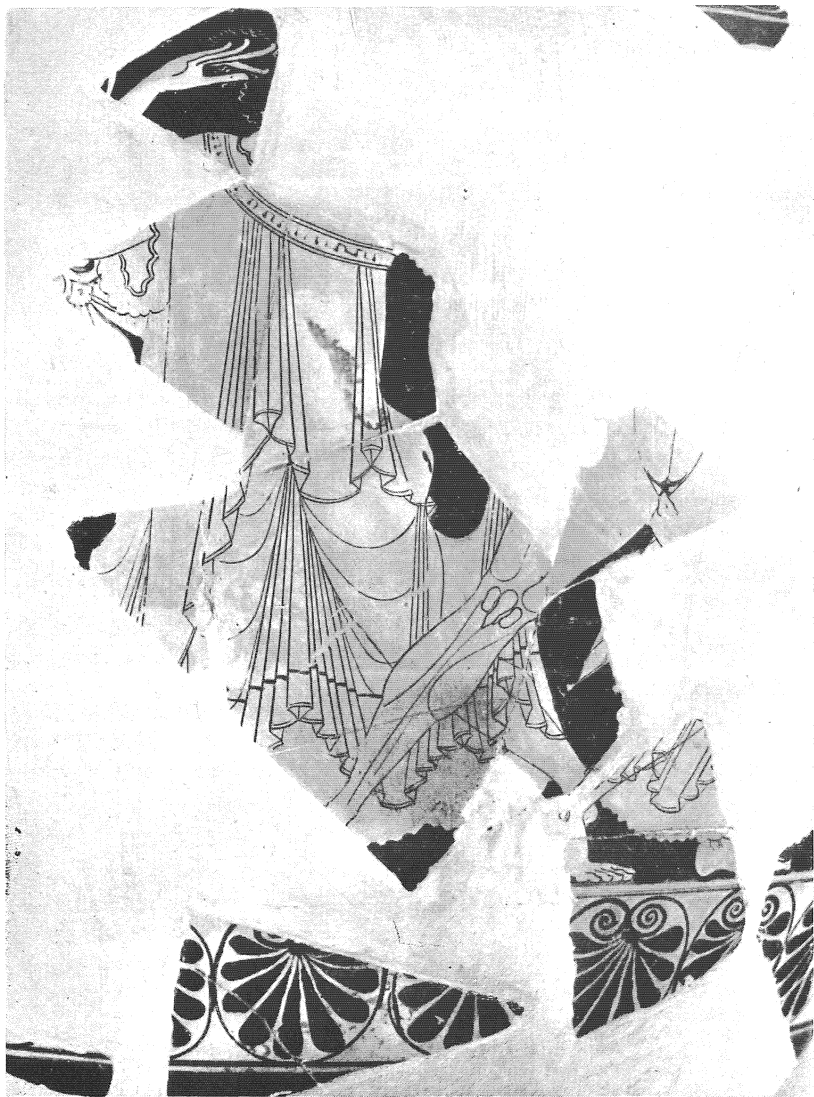
Adresa: Jednota klasických filologů, Praha 2, Lazarská 8

OBSAH — CONSPECTUS FASCICULI

Eufrosios z Lipska v Praze — Euphrosios de Leipsic à Prague (<i>J. Frel</i>)	141
Dvě dramtická rozjímání z Papyru Didotova — Duae ῥήσεις muliebres in Papyro Didotiana servatae (<i>Z. K. Vysoký</i>)	144
Autografy Jakuba Palaeologa v třeboňském archivu — Drei Auto- graphen des Jakob Palaeologus im Staatsarchiv Třeboň (<i>R. Dostá- lová-Jeništová</i>)	150
K humanistické poezii Matěje Mladšího Cyra — De Matthiae iunioris Cyri carminibus Latinis (<i>J. Hejnic</i>)	161
Kašpar Dornavius a české povstání — Caspar Dornavius Tacitum imi- tatus quo modo heroum Bohemorum memoriam propagaverit (<i>J. Hejnic</i>)	167
Humanistická bohemika ve Vratislavi — De Bohemicis Vratislaviensi- bus (<i>J. Martínek — D. Martínková</i>)	174
Diskuse a polemiky — Discussiones et polemicæ: Byli v Podunají kolonové? — Exstiterintne voloni in terris Danubio adiacentibus (<i>L. Vidman</i>);	
Latina jako předmět společného základu — Lingua Latina — funda- mentum studiorum humaniorum (<i>J. Bejlovec</i>)	181
I. N. Gryparis, Severák (<i>přeložil — vertit L. Hoch</i>)	190
Za profesorem Karlem Wenigem — In memoriam Caroli Wenig (<i>J. Hejnic</i>)	191
Z nové literatury: De novis libris iudicia: L'histoire et ses méthodes (<i>P. Spunar — L. Vidman</i>); Žďárská kronika (<i>A. Vidmanová</i>) . . .	192
Ze světa — Varia (<i>-esv.</i>)	199

K článku J. Frela: „Eufronios z Lipska“

Eufronios z Lipska v Praze

Možnost přímého poznání mistrovských děl řeckého umění je u nás vzácná; letos je v určitém výběru poskytuje výstava antic-
kých památek ze sbírek university Karla Marxe v Lipsku, instalova-
vaná v pražském Národním muzeu. V informačním průvodci vý-
stavou bylo možno reprodukovat jen několik málo ukázek.¹⁾ Ales-
poň jednu další chce v Praze uchovat reprodukce dvou výborných
fotografických záběrů Eufroniova stamnu.²⁾

Jde o památku opravdu vynikající v každém směru. Dnešní
divák vnímá řecké vázy především ze dvou zřetelů — jednak jako
keramický tvar, jako nádobu, jednak, zvláště jde-li o diváka pouče-
ného o antice, se zájmem o zobrazený námět. Obojí je v našem pří-
padě značně znesnadněno fragmentárním stavem zachování. Avšak
i hrncířská práce je zcela prvořadě kvality. Eufronios nebyl totiž
jen malíř — jeho malířskou činnost můžeme sledovat přibližně
v rozmezí 515—500 př. n. l. —, ale také hrncíř: s malířskou prací
skončil s 6. stoletím, avšak dalších 30 let působil ještě jako hrncíř —
svědčí o tom několik signatur a řada váz je mu přičtena na základě
tvaru. Nevíme, proč Eufronios přestal kreslit po roce 500,³⁾ ale dá
se předpokládat, že alespoň některé vázy, které předtím zdobil,
rovněž sám vytáčel na hrncířském kruhu. Stamnos používaný pro
víno při symposiích — poměrně velká váza s prostornou bání na
nízké nožce, s nevysokým hrdlem a širokým ústím, s dvěma hori-
zontálními uchy — se objevuje v antické keramice koncem roku
510.⁴⁾ To ovšem naše detailní záběry pomíjejí. Za to dávají další
možnost, zdánlivě neobvyklou: vnímat kresebnou výzdobu vázy
jako grafický projev, obdobný výtvarným dílům umělců-grafiků
jiných dob až do dneška. Domníváme se, že tato stránka řeckých váz,
zvláště nejlepších atických, zůstává nejpřitažlivější pro dnešního
diváka.

V období Kleisthenových reforem po vyhánění tyranů se objevuje řada nových tvarů mezi výrobky atických hrnčírů a rovněž v nejlepších kresebných výtvorech pozorujeme smělé novátorské projevy vedle dovršení tradičních projevů. Obojí lze výrazně sledovat i na Eufroniově stamnu. Na přední straně je tu znázorněn únos Thetidy Péleem (na naší ukázce vlevo přechající družka Thetidy, vedle ní rozkročený Péleus se snaží uchvátit Néreoovnu); na druhé je výjev z cvičení atletů (vlevo akontisté — vrhač oštěpu v akci, vedle něho diskobolos). Právě fragmentární stav zachování přímo nutí soustředit se na vynikající kvalitu kresby — přivádí nás k tomu, abychom vnímali výzdobu vázy: jako grafický projev svého druhu. Střetávání tradičních a nových prvků je patrné na první pohled v ornamentálním rámci: pro spodní lištu výjevu použil malíř ještě starého černofigurového způsobu, naproti tomu obdobné palmy postranních výjevů jsou stejně jako lidské postavy nakresleny obtažením červeného podkladu, tedy „červenofigurově“. Nová technika dosáhla právě teprve v této době — a především v Eufroniově díle — plného bohatství svých výrazových možností.⁵⁾ Tato stránka vystupuje především ve výjevu únosu Thetidy. Postava její družky je charakteristickou ukázkou vyvrhnutí závěru archaismu v Eufroniově díle. Jako každý solidní kreslíř váz Eufronios předem rozvrhl akt figury, což je patrné nejen v předkresbě, nýbrž i v definitivním provedení, kde drapérií jasně proráží obrys obou nohou. O tuto pevnou kostru se opírá bohatství záhybů, přičemž přesné a čisté linie živě navozují rozvlněné roucho, přidržované levičkou; celkový dojem pohybu je tak přesvědčivý, že překonává pozdně archaickou manýru, ze které tato virtuózní kresba vychází. Stejně precizně je podán i akt Pélea. Energické nakročení je zdůrazněno pečlivým vedením obrysu i vnitřních linek „jedním tahem“, přičemž jejich průběh je citlivě modulován proměnlivou intenzitou čáry. A ve velkolepém celku postihujeme harmonickou hru překvapujících detailů, jako je preciózní gesto levé ruky Thetidiny družky, její umělý účes; podivuhodné zobrazení pravé nohy Thetidy. Celek i podrobnosti dávají intenzivní zážitek svrchované dokonalosti.

Postavy atletů druhé strany působí na první pohled uvolněji. Kromě výrazného podání hmatu pravé ruky akontisty a hravého náčrtu jeho pravého kolena se zde uplatňují především celky figur. Ale toto zdánlivé zjednodušení kresby je cílevědomé. Umělec jím dosahuje pádného vyjádření plastického tvaru přímo sochařské účinnosti. Bohatství vnitřní kresby sice ustupuje, tím více však se

zdůrazňuje přesvědčivý obrys. Možno říci, že zde Eufronios překonává nejen tradiční archaickou formu a její virtuozitu, nýbrž i sebe sama. Jeho kresba zde otevírá nové cesty, jež vedou k raně klasickému umění 5. století; přitom zřetelně navazuje na tradici atické věčnosti, jak ji lze sledovat již koncem 1. poloviny 6. století (např. jezdec Payne-Rompia v plastice, Lydos a po něm Exekias v černofigurové kresbě).

J. FREL

POZNÁMKY

¹⁾ *Antické umění ze sbírek Antického muzea university Karla Marxe v Lipsku* — Praha 1964. Frontispice: perokresba zlomku číše Brygova malíře (č. katalogu 100); bílý lékythos Malíře rákosí (č. kat. 121); služka a paní, zlomek attické náhrobní stély Nikó- (č. kat. 5; nepublikováno, první reprodukce); hlava služky, zlomek atické náhrobní stély (č. kat. 7); kúros — Naukratis (č. kat. 2); terakotová soška stojící bohyně ze Sicílie (č. kat. 159); bronzová soška — kúros (č. kat. 26); soška bojovníka ze Sardínie (zač. 1. tisíciletí př. n. l. — tzv. kultura nuraghů; č. kat. 28, nepublikováno, první reprodukce); číše Taleidova malíře (se signaturou hrnčíře; č. kat. 82); Hérakles a Néssos z tzv. tyrrhénské amfory (č. kat. 78); zlomek číše Dúridovy (č. kat. 104); zlomek amfory Epiktéta II (č. kat. 105; nepublikováno, první reprodukce; patří mezi nejranější práce malíře, kdy po technické stránce těsně souvisí se svým učitelem Euthýmidem; Euthýmidosovi byl fragment původně přiřčen — srov. ještě *ARV*¹ — 1942 — str. 25, č. 5; nová atribuce poprvé *ARV*² — 1963 — str. 182, č. 2).

²⁾ 4. Kat. 88. Děkuji Miladě Einhornové za svolení k reprodukci fotografií; *ARV*² 16 č. 17; *LWBl* 1942 (B. Schweitzer); *LWBl* 1962 (E. Paul).

³⁾ Srov. J. D. Beazley, *Potter and Painter in Ancient Athens*, str. 34.

⁴⁾ Srov. naposled B. Philippaki, *The Stamnos*, Oxford 1964.

⁵⁾ Srov. J. Frel, *Řecké vázy*, str. 63 aj.

Résumé

EUPHRONIOS DE LEIPSIC A PRAGUE

L'auteur fait reproduire deux photographies nouvelles du stamnos peint par Euphronios qui est arrivé à Prague dans le cadre de l'exposition d'art antique à Leipsic. Le dessin précis et somptueux traduit la grandeur de l'art archaïque tardif et sa puissance.

Dvě dramatická rozjímání z Papyru Didotova

Papyrus Didotův (*Papyrus Didotiana*) je podle své proveniencce jedním z nejstarších literárních papyrů řeckých. Pochází z nálezu v Serapeiu v Memfidě ještě z doby ptolemajovské; nalezen byl r. 1820 a je dnes chován v Louvru. Je pojmenován podle svého někdejšího držitele. Z četných jiných současně objevených dokumentů známe dokonce jména dvou pisatelů svitku — bratří Ptolemaia a Apollónia —, kteří žili v Serapeiu jako chrámoví *κατοχοι*.

Papyrus Didotův, svitek delší než jeden metr, je popsán na líci i rubu a obsahuje vedle několika úryvků z řeckého dramatu (z tragédie i komedie) a několika epigramů (Poseidippos) i rozmanité účty. Osoby, které si z důvodů blíže neznámých zaznamenaly oněch několik literárních ukázek, nebyly v písmě ani v literatuře valně zběhlé, jak ukazují i chyby v jejich elaborátech.

Z celé drobné antologie jsou nejcenější dva dramatické proslavy — *θήσεις* —, jejichž mluvčími jsou postavy ženské.

Uvádíme oba zajímavé zlomky v metrickém překladě a připojujeme na vysvětlenou několik poznámek k sporným otázkám jejich smyslu a původu.¹⁾

Matčiny úzkosti.

Luh žírný očekával býka odměnou...
Zeus bez námahy, klidně vyčkáváje tu,
mne — drahou kořist — otcí-starci uloupil.

- A abych stručně řekla celou událost:
5 jak žena, bohu poddavši se, panenstvím
jsem zaplatila nový úděl mateřský.
A třikrát zkusila jsem bolest porodní.
Však neznevážil lůno roditelky Zeus
a hrdé sémě otce dal mně donosit:
10 já život dala nejslavnějším potomkům!

Byl první Mínós . . . . .

— — — — —
pak Rhadamanthys, nesmrtelný z dítek mých,
však žije příliš vzdálen zrakům matčiným —

- 15 a srdce nepotěší to, co nevidí.
Syn Sarpédón byl třetí: mysl bojovnou
dal jemu Áres — o toho jsem v úzkostech...

- Prý přihrnul se výkvět všeho Helénstva,
jenž nad ostatní mocnou silou vyniká,
20 a chlubně hrozí Tróju zbořit násilně.^{1a)}
Mám proto strach, že syn v své boječtivosti
strast velkou jiným zehystá i sám zakusí.

Mám naději už slabou — vlásek chybí jen,
a s krví syna rozplyne se vše, co mám...

Mytická Európa, která porodila Diovi tři potomky — Mínoa, Rhadamanthya a Sarpédona —, pronáší tato slova v starosti a obavách o život nejmladšího ze svých synů, od nichž ji osud odloučil. Ve vzpomínkách se ovšem vrací až k osudnému únosu a k nešťastnému svému mateřství.

Podle vypravování Iliady padl Sarpédón, který se účastnil trojské války v čele Lyčanů rukou Patroklovou a jeho tělo bylo pak přeneseno Thanatem a Hypnem do Lykie (srov. Il. 16, 681n).²⁾ Neblahá předtucha, kterou Európa v našem zlomku vyslovuje, se tedy vyplnila. Tragédie zřejmě končila nářkem matčímým a pohřbem Sarpédonovým.

V seznamu Aischylových dramát čteme titul *Kῶρες*^{2a)} ἢ *Εὐρώπη*. Soudí se proto, ačkoliv bezpečné doklady nemáme³⁾, že zachovaný úryvek pochází z této tragédie Aischylovy, jejíž děj se odehrával přímo v Lykii (Kárii) a připínal se k Homérově Iliadě. Předtucha, kterou tu Európa rozvádí, mohla by nám připomenout zlá tušení, s nimiž v tragédii Peršané předstupuje před sbor královna Atossa v obavách o život syna Xerxa, a která se také brzy splní (v. 160nn).

Před objevením papýru byl z tohoto dramatu Aischylova znám vlastně jen jediný verš, který cituje Stobaios (zl. 100 N²⁾):

bůh Áres výkvět mužstva kosí s oblibou.

Těmito slovy trpké životní zkušenosti odpovídala snad Európa na snahy sboru ji utěšit.

Zajímavé jsou počáteční reminiscence heroiny na její první setkání s Diem. Jak se domnívá U. von Wilamowitz-Möllendorff (*Aischylos, Interpretationen*, 1914, 234, pozn. 1), polemizoval tu básník skrytě proti představě Dia jako býka. Podle toho výkladu byl býk jen ve službách Diových a unáší Európu jen na Diův příkaz.

Zlomek vydali: Nauck, *TGF*², zl. 99 (Aischylos); Wilamowitz, *Aischylos, Interpretationen*, str. 234, pozn. 1; H. Lloyd-Jones, *Aeschylus* ed. H. W. Smyth II² (Appendix), 1957, 599nn.; H. J. Mette, *Die Fragmente der Tragödien des Aischylos*, Berlin 1959, str. 49n.

Dcera hájí své manželství proti záměrům otcovým.

Co já teď říkám, spíš měls, otče, říci *ty*:
vždyť dále vidět hlavně tobě přísluší
i pronést slovo, kde je toho potřebí.
Když opominul's, zbývá jen mně samotné —
5 a ještě z donucení — pravdu povědět.

I kdyby dopustil se větších špatností,
mou věcí není žádat účty od muže,
však křivdu vůči sobě — snad bych cítila.
Leč nevím o ní... Připouštím, jsem hloupá jen
10 a nechci odporovat. Nemoudrý přec tvor
je žena, otče, v jakémkoli ohledu —
však *vlastním* věcem, tuším, ještě rozumí.

Leč měj si pravdu...: V čem mně samé ukřivdil?
Je zákon platný pro muže i pro ženu:
15 má muž svou ženu stále věrně milovat
a žena plnit každé přání mužovo.
Je laskav ke mně — nemohu si stěžovat —,
a já s ním, otče, ve všem zcela souhlasím.

Snad ke mně hodný — přiznáš —, ale zchudl teď,
20 a proto chceš mne znovu provdat bohatě,
bych nežila jen v starostech a soužení...
Leč kde bys našel, otče, větší bohatství,
jež s to je srdce potěšit, než vlastní muž?
Či je snad správné nebo krásné jednání
25 chtít ve štěstí se s mužem o vše podílet,
však zato v bídě od něho se odtrhnout?

Hleď, přijde-li ten nově vybraný mně chof
(bůh tohle odvrát — to se nesmí nikdy stát —
já nechci tomu, nemohu to připustit!),
30 však přijde-li on *také* o svůj majetek,
zas jinému mne určíš? A pak dalšímu,

když s ním to stejně dopadne? Jak dlouho chceš tak zkoušet, otče, osud mého života?

35 Než vdala jsem se, tenkrát příslušelo ti mně hledat chotě — tenkrát byla volba tvá. Leč jakmile mě provdals, teď už na mně jest svůj zájem chránit, otče: rozhodnu-li se teď špatně,⁴⁾ jenom sama sebe poškodím.

40 Tak má se věc. A při Hestii prosím tě, mne ponech muži, za něhož mne provdals sám.

Tu službu lásky, poctivou i šlechetnou, mně, otče, prokaž! — Nevyhoviš-li však mně, svou vůli proved: já se potom pokusím svůj osud nésti, abych hanbě unikla...

Touto řečí brání mladá žena klid svého manželského soužití proti úmyslům svého vlastního otce. Její muž pozbyl jmění snad špatným obchodem a zchudl, a její otec se proto pokouší ji rozvést s jejím manželem a znovu provdat za člověka zámožného.⁵⁾ Aby se tomuto jednání dodalo zdání spravedlnosti, jsou o zeti patrně roztrušovány pomluvy, které se dotýkají přímo jeho cti. Ničemu z toho nevěří srdce upřímně milující ženy. Všechno důmysl svého ženství, všechnu vroucnost své lásky vynaloží na zoufalý pokus, jak změnit otcovu vůli a zachránit své ohrožené štěstí. Zdánlivě respektuje pohnutky otcova rozhodnutí, aby jej nepopudila, ale zároveň se snaží vážnými a věcnými důvody odvrátit jej od původního úmyslu, nebo alespoň působit na jeho otcovský cit. Mluví jako poslušná dcera, ale přitom je pevně rozhodnuta bojovat za manželství, v němž se cítí šťastna. Ve vzrušeném závěru skrytě, ale přece jen dost zřetelně naznačuje, že donutí-li ji otec podrobit se jeho příkazům, dá raději přednost smrti před špatným jednáním.

Na našem papyru je text napsán celkem dvakrát: jednou — poněkud lépe — na líci nějakým přítelem obou sourozenců (a), po druhé na rubu — hůře — Ptolemaiem z připomenuté už dvojice bratří (b). Že by v textu byly mezery, není důvodu se domnívat (srov. A. Kolář, *Nový zlomek Menandrových Epitepontů?*, *Listy filol.* 50, 1923, str. 18nn).

Dvakrát jsou verše na papyru označeny jako Euripidovy, ale záhy po prvním vydání Weilově (1879) — zvláště po ostrém vystoupení Wilamowitzově — se o autorství Euripidově pochybovalo. Převládlo mínění, že jde o úryvek z nové komedie atické, nejspíše z nějaké hry Menandrovy. Pomýšlelo se dokonce — ale neprávem —

na Menandrovu komedii Ἐπιτρέποντες (Robertson)⁶); přesto se tato domněnka vrací i v době nejnovější (Barigazzi; Edmonds). Konečně se ozvaly znovu hlasy, které — jako před časem u nás A. Kolář (v uv. čl.) — popírají menandrovský původ zlomku, ale přiznávají mu místo v tragédii, i když nikoliv přímo Euripidově, ale aspoň napsané pod vlivem Euripidovým nějakým druhořadým pozdějším básníkem (srov. D. L. Page, *Literary Papyri, Poetry*, Loeb Class. Libr. 1950, str. 180nn).

Pro autorství Menandrovo se uváděl vedle důvodů jazykových a stylistických zejména ráz celého úryvku, jeho ušlechtilé étos a odpor proti jakékoli konvenčnosti (srov. A. Körte, *Hermes* 61, 1926, str. 137—156, zejména str. 150nn). Nově se pokusil důvody Körtovy oslabit W. Bühler (Noch einmal zur Verfasserschaft der ὄησις des Pap. Didot; *Hermes* 91, 1963, 345—351). Snažil se dokázat, ale s nevalným zdarem, že autorem zlomku nemůže být Menandros, nýbrž nějaký prý podprůměrný básník komický, a že celá ὄησις je jen prázdná rétorická kompilace. Bühler vytýkal zlomku zejména schematičnost — nemenandrovskou stejně jako neeuripidovskou —, výrazovou strojenost i nepřirozenou argumentaci. Zdá se mu nepochopitelným, proč je týž zlomek znevažován jako produkt Euripidův, ale naopak obdivován jako výtvar Menandrův (uv. čl. str. 346). Tu zdánlivou nesrovnalost lze tuším snadno vysvětlit. Přísně logicky mohou se snad zdát důvody, kterými mladá žena v našem zlomku hledí změnit plány otcovy, vyumělkované a naivní. Jinak je tomu však, vmyslíme-li se do její situace a sledujeme-li její zoufalé odhodlání. Přesvědčivost jejího projevu nelze měřit podle zákonů logiky a řečnické vyškolenosti, nýbrž podle vroucnosti citu a poetivosti zápasu. Pak ovšem to, co by se snad mohlo zdát naivní pro tragickou heroinu, je krásné a přesvědčivé pro postavu menandrovské činohry.

Po objevení Menandrova Dýskola zasloužil by celý spor o Menandrovo autorství zlomku důkladné revize se zřetelem k nově získanému metrickému, stylistickému i věcnému materiálu.

Text zlomku vydali: Nauck, *TGF*², zl. 935 (Euripides); Chr. Jensen, *Menandri reliquiae in papyris et membranis servatae*, Berolini 1929, str. 132—133; D. L. Page, *Literary Papyri, Poetry*, Loeb Class. Library 1950, str. 180—189; A. Körte — A. Thierfelder, *Menandri quae supersunt I*, Lipsiae 1957, str. 143—144; R. Herzog — P. Dittrich — K. Listmann, *Vox Graeca I*, Leipzig 1932, str. 36—40.

Z. K. VYSOKÝ

¹⁾ Stručnou informaci o papyru podává A. Körte — A. Thierfelder, *Menandri quae supersunt* I., Lipsiae 1957, str. LX—LXI. Podrobněji jedná o něm A. Körte v článku: Euripides oder Menander?, *Hermes* 61, 1926, 134nn.

^{1a)} Text je na těchto místech velmi porušený.

²⁾ Poučení o Európě, jejích synech a jejím vztahu k Sarpédonovi zvláště podává C. Robert, *Griech. Heldensage* II, 1, 1920, 352nn.

^{2a)} Zde je asi Lykie — jako bývá častěji — zaměňována s Kárií.

³⁾ Srov. Schmid, *Gesch. d. griech. Lit.* I 2, 1934, str. 263, pozn. 2.

⁴⁾ μηγαροκλωος (pap. a; b); μη γὰρ καλῶς Blass.

⁵⁾ O právní stránce celého případu srov. A. Körte, *Hermes* 61, 1926, 150nn.

⁶⁾ Srov. důvody A. Koláře v uv. čl. str. 23nn a 94nn.

Résumé

DUAE PHΞEΙΣ MULIEBRES IN PAPYRO DIDOTIANA SERVATAE

Papyri Didotianae duo fragmenta scaenica, quorum alterum Aeschyli fabulae Κῆρες ἢ Εὐρώπη deperditae attribuitur, alterum modo Euripidi modo Menandro (vel alii poetae comico) adscribi solet, in linguam Bohemicam convertuntur de utriusque fragmenti indole breviter exponitur. Quae A. Koerte de alterius fragmenti origine Menandrea olim protulerat (*Hermes* 61, 1926), novis W. Bühleri argumentis (*Hermes* 91, 1963) haud refutantur, sed eiusdem poetae Dyscolo fabula in papyris nuper reperta potius confirmantur.

Autografy Jakuba Palaeologa v třeboňském archivu

Jedním z úkolů československých byzantologů je i všestranné studium řecko-českých vztahů v minulosti. Velmi zajímavou epizodou této problematiky v období po pádu Cařihradu je pobyt a činnost Řeka Jakuba Palaeologa z Chiu v Praze a na kunovickém panství na Moravě.¹⁾ Z památek na pobyt tohoto chráněnce Collinova v Praze je nejznámější pamětní deska v promoční síni Karolina věnovaná Matouši Collinovi z Chotěřiny.²⁾ K tomuto prameni připojil další archivní materiál J. Jireček, který se snažil vytvořit i první celkový obraz o činnosti tohoto muže na našem území.³⁾ Konečně upozornil na list císaře Maxmiliána II. v třeboňském archivu A. Rezek⁴⁾. Zmínka o dalších archiváliích v Třeboni pak byla uveřejněna pouze ve fejetonu v *Beilage zur Allgemeinen Zeitung*⁵⁾. Tyto materiály nebyly dosud ani vydány ani pro výklad činnosti Jakuba Palaeologa na našem území využity. Je známo, že větší sbírku listů adresovaných různými odeslateli Jakubu Palaeologovi vlastnil vídeňský státní archiv. Tuto korespondenci vydal — neúplně a zčásti i chybně K. Landsteiner⁶⁾. R. 1927 při požáru vídeňského Justičního paláce však tento cenný materiál shořel. Nedávno učinil vídeňský archivář dr. Gerh. Rill šťastný nález, když se mu podařilo zjistit ve vídeňském Staats-, Haus- und Hofarchiv nový konvolut archiválií týkajících se Jakuba Palaeologa. Podle sdělení dr. Rilla⁷⁾ obsahuje tento konvolut především Palaeologovy listy adresované Piovi V., Ferdinandu I., Maxmiliánu II. a Rudolfu II. Listy prý podávají zajímavé podrobnosti o několikerém pobytu Palaeologově v inkvisičním vězení, o cestě do Francie (o Palaeologově pobytu ve Francii jsme měli doposud nejméně zpráv), o jeho obhajobě před tridentským koncilem a zejména o jeho pražském pobytu v l. 1562—1571. Již z náznaku obsahu těchto listů je zřejmé, že jejich uveřejnění lze očekávat s velkým zájmem.

Doplňkem chystané edice dr. Rilla může nyní být edice tří autografů Jakuba Palaeologa z třeboňského archivu (sign. Hist. 5034 A, 5101 A, 5107). Dopisy pocházejí z l. 1579—1581 a jsou svědectvím, že Palaeolog až do posledního období před zatčením v Louce v prosinci 1581 pracoval ve službách habsburského dvora jako zpravodaj zejména pro tureckou problematiku. S touto činností souvisely i některé jeho cesty, zvláště do Cařihradu (srv. list 5034 A ř. . . . *cum ego essem in itinere Constantinopolitano*). Cesta z r. 1573

je dosvědčena známým tiskem *Epistola Jacobi Palaeologi de rebus Constantinopoli et Chii cum eo actis lectu digna*⁸⁾). Tato cesta je doložena i v korespondenci Palaeologových přátel i v soudobých rumunských archívních pramenech⁹⁾). Podrobněji se jí budeme zabývat při jiné příležitosti.

Z grécistického hlediska nás zajímá zejména Palaeologovo stanovisko k turecké otázce vyjádřené v l. 5034 A: *Turcum posse pelli ex tota Europa et in Asiam reici* (s ruskou pomocí). Je známo, že mezi řeckými humanisty existovalo zpočátku dvojí stanovisko k této otázce: jedni viděli v osmanské říši pokračovatele Byzance, druzí úhlavního nepřítel¹⁰⁾). Koncem 16. stol. nabývaly vrchu protiturecké tendence zejména mezi Řeky, kteří uprchli na západ. Ze západních humanistů to byli zejména humanisté němečtí (H. Wolf, J. Leunclavius), kteří i svou vědeckou prací podporovali myšlenku tažení proti Turkům a osvobození Řeků z tureckého jha. Habsburská monarchie tento program vítala, protože viděla v tureckých taženích i příležitost k rozšíření říše do jihovýchodní Evropy. V době, kdy Palaeolog svůj list psal — jak uvidíme z komentáře k listům — už Rudolf II. od myšlenky rakousko-ruského protitureckého spojení ustupoval. Proruská tendence listu je snad diktována protibáthoryovským stanoviskem Palaeologovým, které tento mohl zaujímat jednak jako služebník Habsburků, ale i jako náboženský odpůrce katolíka Báthoryho už při svém pobytu v Polsku a Sedmihradsku. Ostatně i narážka v l. 5101 A z 1. 3. 1581: *si expeditus iam essem, in Polonia proficiscerer et ego, quae presens cernerem* dosvědčuje, že Palaeologův pobyt v Krakově v l. 1571—1572 neměl pouze povahu náboženského exilu a že jeho rychlý odchod z Polska byl do značné míry vynucen jeho prohabsburskou činností.

Listy mají charakter diplomatických relací a obsahují různé politické informace o současné evropské situaci (zmíněný již vztah Rakouska k Rusku v protiturecké koalici, vztahy polsko-uherské za Štěpána Báthoryho, situace v Nizozemí a Středomoří), které se pisateli podařilo shromáždit. V některých případech připojuje i vlastní rozbor situace a rady, které svědčí o značném rozhledu v otázkách mezinárodních vztahů. Dopisy jsou adresovány Vilémovi z Rožmberka jako nejvyššímu místodržícímu království českého. Víme, že Palaeolog byl za svou činnost placen, jak Ferdinandem I., tak Maxmiliánem II.¹¹⁾ Ve vydávaných listech však na několika místech naráží na ztrátu přízně císařovy (závěr listu 5034 A a 5107), ba dokonce vyhrožuje odchodem do nepřátelských služeb: *sicut possim nocere nolens, si alienis serviero* (5034 A r. . .);

certe in suae Maiestatis et domus Austriacae malum, quod mox ensuri sunt, negligor (5107 ř. . . .)¹²⁾ .

* * *

SAR Třeboň, Hist. 5034 A

Illustrissimo principi et Magnifico D. D. Vilhelmo Ursino de Rosenberg, Domus Rosenbergiae Gubernatori, Sacrae Caesareae Maiestatis ab intimis consiliis ac Regni Boemiae supremo Burggravio et D(omi)no et amico meo.

Soli.

Illustrissime Princeps et Magnifice Domine,

De re mea privata egi litteris, [quibus, has] in quibus diserui de communi salute. Inclusi, dicam autem brevi credat C. V., amicitiam Moschovitarum fore salutiferam Caesari,¹³⁾ eam dico omni honesto officio esse ambiendam et fovendam. Est abundans milite Moschus et opibus, septus angustiis locorum et impenetrabilibus hosti. Sed ego ista non cogito, cum de Moschovitarum societate loquor. Sed mare Euxinum cuius gratia, dico, adsero et contra quemvis aliter sentientem discepto Turcum posse pelli ex tota Europa et in Asiam reiici, si quis vel lectione vel usu rerum et experientia vel auditione aliquid unquam de re bellica est consecutus et locorum situm expendit scio approbaturum meam sententiam. Si continget, ut ego non possim aliquid aequi et boni impetrare a Caesare et discedendum mihi fuerit atque de publicis rebus, addictus aliorum servitio, ad C. V. scribere non potero, ne fidem labefactem, hoc C. V. omni tempore commendatum habeat memoriae nihil salute Moschovitarum salutarius pro salute ditiorum Suae Maiestatis. Eversis Moschovitis, quod cavendum est, ne aliquando eveniat, arma Polonorum convertantur in Silesiam recuperandam et ultra plusque quam ultra, ut augeantur et opes Poloniae et imperium Turcicum, confideret C. V., quod regna hostilia Moldaviae, Valachiae, Ungariae, Transylvaniae, Poloniae, Turcus fecerit partim sua partim beneficiaria. Et parum est Turco irritare animum Poloniae regis satis avido ad bella suscipienda atque novas opes acquirendas. Et iam Tartarus foedus percussit cum Polono et omnes in Moschum convertunt socia arma, ut illo profligato et caeso in Caesarem suscipiatur expeditio nullo relicto, qui impedire se et iuvare Caesarem a tergo possit. Repetam (qui norim, quid clam tractetur) Moschum, si salus nostra pater Caesaris nostri¹⁴⁾ anno 1568 cogitavit hoc ipsum facere, ut Sophus¹⁵⁾ coniungeretur cum impe-

rii opibus (et nescio, quo fato hanc cogitationem deposuit) — consiliariis autem Suae Maiestatis hoc tempore de his amicitii coniungendis cum Sua Maiestate est cogitandum, quae amicitiae ad impetus Turcicos, qui et ex insperato et mox irruent, repellendos et conterendos, praeter spem hostium et mox praesto esse possint. Ex huius modi amicis nullum video praeter Moschum salutarem et in tempore necessitudinis Caesari nostro posse esse praesto.

Est etiam de exploratoribus¹⁶⁾ multum diuque cogitandum, qui omnia nostra ad Turcos per varias manus et aures deferunt et mala consuetudo inolevit apud nostros omnes consultationes et iudicata imperii committere prelis et exponi venalia, quae res impressoribus adfert aliquid lucelli, sed Romano Imperio exitium, nam per hos, quos dixi exploratores prius novit Turcus quam principes Imperii absentes, quid decretum aut pro Imperii salute aut pro Turcico exitio sit in comitiis. Ego suspectos habeo maxime omnium Judaeos,¹⁷⁾ quamvis non ignorem non deesse et Christianos Ungaros et Germanos, qui destituti stipendiis suis et nonnumquam fraudati serviunt clam Turco stipis causa et Turcos, qui mutatis vestibus versantur ante oculos Caesaris ignoti. Et facilitas nostra multum nobis nocet. Memini captum fuisse quendam, qui christianus Marcus factus Turcus, Mustapha dici cepit. Is Viennae agnitus in Caesarem est ductus verum intercedentibus Ungaris, qui eum norant, cum esset christianus et ille, multa Caesari Maximiliano promitteret, dimissus est cum litteris fide accepta, ut illas litteras fideliter redderet Constantinopoli legatis Suae Maiestatis. Is tamen Budae litteras nostri Caesaris dedit Passae Budensi et sunt ibi decreta arcana Suae Maiestatis et in aulam Turcicam missa. Iste vero Marcus, quem enim ego novi, cum in Transylvaniam vellet venire, quod esset Germanus Transylvanicus et hoc Waiwoda Transylvanicae Bathorius hoc tempore rex Poloniae intellexisset, per totam Transylvaniam missis mandatis iussit, ut ubitandemcumque Marcus inventus fuisset, Transylvaniam ingressus, statim captus suspenderetur ad arborem, quod genus mortis est omnium horrendissimum. Et certe nisi facilitas ista recrudescat inter nostros Caesares, nihil erit arcani in nostra Aula, quid ignoret Turcus. Quid de Judaeis? Pellerene omnes ex Imperio Suae Maiestatis? Non hoc consulo, nam paulo post data pecunia novo edicto recipientur, sed illud duco esse salutare, si statueretur, ut esset capitale Judaeo, si extra aut intra Regnum aliquid scriberet de statu communium rerum. Scribunt enim Boemi Polonis, Judaei Judaeis, illi Leopolim et illi in Turciam et Constantinopolim, mercedis et officii gratia, deferunt omnia ad Judaeum, qui est Constantinopoli in summa gratia apud regem Turcum. Ita ille veluti intentus et vigil ad imperii Turcici tutelam amatur a rege. Hinc fit, ut noster Caesar, sit et ob aetatem et ob novitatem et, ut dicunt

illi, inopiam et parvam ad arma curam et dissidia (quae sciunt plus quam oporteat Turci) de religione inter reges et suos populos, sit Turcis despectui et a Sua Maiestate nihil metuant, ut sicut milites parati sunt ad nos invadendos, si rex eorum annuerit vilipensis foederibus et pactis. Ita hoc hominum genus imbelles et pavidum non metuat agere in media nostra, hoc est christiani Caesaris, aula exploratorem. Quod si C. V. hoc unum curaret apud Suam Maiestatem, ut de armis cogitaret amicos sibi redderet imperii proceres sine quibus nullum est imperium nisi titulis, subditos sibi populos obsequentes manuduceret, decreta imperii, quae praesente Sua Maiestate eduntur, prohiberet typis imprimi, de exploratoribus arduam et diligentem et Suae Maiestatis ditionibus salutariter susciperet, non alio modo quam dixi, cogitationem. Nam novit C. V. Judaeos plus pecuniam pendere quam vitam et plus iacturam vitae quam eiectionem. Haec duo de Moschovitis et de speculatoribus desidero fixa esse memoriae C. V., quae multum apud Suam Maiestatem potest et plus salutem imperii christiani diligit quam propria, opes, splendores, vitam.

Ab his, quae propria sunt nostri Caesaris, venio ad illa, quae sunt adnexa domus Austriacae, cuius alter ramus est Hispaniarum rex Philippus.¹⁸⁾ Nescio, quid in hac parte possit Caesar apud Maiestatem catholicam, sed illud adfero pereunte Philippo, quod omen Deus auferat, peribit funditus domus Austriaca et dicetur — hic fuit ex familia Caesaris. Et narro reginam Angliae cum Flandriae ducatu contraxisse pactum cum (ad omnia nostra incommoda attento) Turco, cum ego essem in itinere Constantinopolitano,¹⁹⁾ ut si molesta vis ingrueret, Turcus adesse deberet his pactis et conditionibus, quae fuerunt inter Ottomanos et Gallos tempore Francisci regis et Solimani Sultani Turcorum,²⁰⁾ praeterea Siciliam, qua pereunte periit Hispania claviculariis foederibus agere, ut a Turco foedere Venetico recipiatur in amicitiam et iam receptam esse occasionem tantum captari invadendae insulae. Haec mala peiora sient, nisi consiliis salutaribus clementes aures praebentur et vertantur animi ad commodiora consilia, nam Roma suis bonis est intenta et si nostri reges cum papa bonis papalibus student omnes, istae Caesaris nostri, et nos una et omnes, illae catholici regis et omnes provinciales una cum illis perierunt, quare summa cura adhibenda est, ne istae et illae domus Austriacae provinciae pereant per incuriam.²¹⁾

Haec praeter superiora signare volui, C. V., ut intelligeret C. V. pericula publica et ego satisfacerem desiderio C. V. et debito meo. Alia committi litteris non possunt. Faciat Deus omnipotens, ut ego fovear a Caesare et necessitate non cogar hinc discedere, ut secundum animi mei voluntatem sub Illustrissimi umbra vivam et ad eius commoda moriar, abs cuius maioribus²²⁾ et sustentatus sum opibus et sublevatus auxilio et protectus vi-

ribus et maiestate — hoc credat C. V. sicut possim nocere nolens, si alienis serviero, quorum animi sunt alieni a Suae Maiestatis pace, ita possim prodesse volens, si Suae Caesareae Maiestati devinctus beneficiis, quae me cogunt etiam repulsum instare et rogare, ne reiiciar, serviero. Aliarum rerum, quae dici possent, vestigia papyro concredi non possunt.

Et bene valeat C. V.

Halaucae²³) die 28. Aprilis an. 79

C. V. A.

Jacobus Palaeologus
m. p.

* * *

SAR Třeboň, Hist. 5101 A

Illustrissimo Principi et Magnifico D(omi)no, D(omi)no Vilielmo a Rosenberg, D(omi)no Illustrissimo
Soli

Illustrissime princeps et Mag(nifice) D(omi)ne,

nunc nova advenerunt ad me — cavendum est, ne citius quam vellemus et quam omnino vellemus, Ungaria veniat sub potestatem Bathorianam.²⁴) Hoc saepe scripsi ad Celsitudinem Vestram et ab hinc annos tres conventio facta est in arce Cracoviensi de dedenda Ungaria, dedentibus se Ungaris sub ditionem Stephani Bathori regis Poloniae. Hoc significandum esset Suae Maiestati, ut sicut habetur cura salutis corporis Suae Maiestatis, ita studeatur, ne deficient regna a Sua Caesarea Maiestate ad alienos, nam defectio in procinctu est. Ego quod officii mei est significare et monere non desistam, ne detrimentum aliquod accipiatur. Et si expeditus iam essem, in Poloniam proficiscerer et ego, quae praesens oculis cernerem. Aut disputerem, si possem, aut scriberem significantissime, quod possem. Et bene valeat Celsitudo Vestra.

Pragae. Ex meo hospitio. An. 81 die 1. Mar.

Celsitudinis V. Illustriss(ima)e

J(acobus) P(alaeologus)

* * *

Illustrissimo principi et magnifico D(omino) D(omi)no Vilielmo Rosenbergio regni Boemiae supremo burgravio etc etc D(omi)no meo obs(equentissimus)

Pragae

Illustrissime princeps et Magnifice D(omi)ne

Sapientiae magna pars est providere futura et saepe cedere adversariae fortunae est advesarias fortunas superare. Rex Hispaniae²⁵⁾ suscepit bellum contra Flandros et praesens adoriri eos per oceanum cogitat. Flandri ex altera parte regis Gallorum fratrem²⁶⁾ in Dominum elegerunt desciscentes apertissime a Domo Austriaca et electum armato milite numero cinctum intra Flandriam receperunt. Hispanus rex sua classe, quam parat in oceano et quam habet in Mediterraneo mari, cogitat adoriri Flandros et Anglos, Gallus rex nollens deserere fratrem Turcicam classem evocat ad bellum et Angli et Flandri suis rebus non desunt parantes in sua commoda classem. In oceano mari classis Turcica, cum qua militabit et Gallica, coget Hispanam classem, ne discedat ex Sicilia, sed ut quam maximo triremium numero augeatur, ut possit hosti resistere. Sola Hispanica classis in oceano, quantum futura sit par viribus Anglicae et Flandricae classi, non video, quoniam in mari oceano alia ratione navigatur et bellatur, quam in mari Mediterraneo, Hispanica autem militia et classis tota est Mediterranei maris.²⁷⁾ Quid sit futurum in tanta contentione bellica, vates Dei non sum, ut possim divinare, sed si licet coniectare ex his, quae nunciantur litteris et significationibus, vereor, ne Siciliam occupet Turcus seu Gallus per Turcum. Capta vero Sicilia, quis non videt periisse Hispaniam, nisi qui non videt, quae sunt ante pedes? Haec essent significanda Caesari, ut sciet pericula, quae imminet in domum Austriacam (obversantur in aula Turciaca legati omnium horum, quos commemoravi hostium domus Austriacae atque adeo Siculorum). Et haec forsann significavit Suae Maiestati etiam suus quem habet Constantinopoli legatus. — Verum si Sua Maiestas hoc negligit, ego non desistam fungi officio meo fideli et diligenti apud Celsitudinem Vestram, qui negligor quidem a Sua Maiestate, sed certe in Suae Maiestatis et domus Austriacae malum, quod mox sensuri sunt, negligor. Et feliciter valeat Celsitudo Vestra. Halaucæ²⁸⁾ die 6. Junii, An. 81.

Illustrissimae Celsitudinis Vestrae

obsequentissimus
J. Palaeologus a Chio
m. p.

* * *

Palaeologa se týkají ještě tři další signatury ve St. archivu v Třeboni. Je to signatura Hist. 5193 — zpráva z Říma z 19. února 1583 o tom, jak Palaeologus se zřekl svých bludů, když byl poprvé veden na hranici, sign. Hist. 5196 z 26. února 1583 o Palaeologově věznění a o mírnějším vyšetřování, které podle rozhodnutí papežova má být proti němu vedeno, a sign. Hist. 5307 A — zpráva Bernarda Stefanutia Vilémovi z Rožmberka o Palaeologově popravě.

R. DOSTÁLOVÁ - JENÍŠTOVÁ

* * *

POZNÁMKY

¹⁾ Srv. R. Dostálová: Jakob Palaeologus. *Byzantinische Beiträge*, AV Berlin 1964, str. 153—175; A. Pirnát: *Die Ideologie der siebenbürgischen Antitrinitarier in den 1570er Jahren*. Budapest 1961, str. 54—116 (též *Studia nad arianizmem*, Varšava 1959, str. 73—129).

²⁾ Naposledy B. Ryba, *Pio vaši*, Praha 1930, str. 110nn. Tamtéž starší literatura. Blízký vztah J. Palaeologa ke Collinovi dosvědčuje i Collinova závěť (srv. Z. Winter: Kšaft mistra Kollina z Chotěřiny, *ČČM* 62, 1888, str. 461—464), v níž Collinus pamatoval na Palaeologa i peněžitou částkou. Když Collinus nenašel pro svého chráněnce umístění v Praze, dal mu doporučující list pro Georgia Fabricia v Míšni (17. 4. 1563). (Text je uveřejněn u É. Legranda, *Deux vies de Jacques Basilicos*, Paris 1889, str. 143—144). Koncem května téhož roku se však Palaeolog vrátil do Prahy, byv povolán na příkaz arcivévody Ferdinanda listem dvorního lékaře P. Mathioliho.

³⁾ J. Jireček: Jakub Palaeolog. *ČMM* 7, 1875, str. 1—9; 205.

⁴⁾ A. Rezek: *Čas. čes. musea* 1888, str. 216—217.

⁵⁾ 17. 11. 1897, Nr. 260, str. 6; Fr. v. Krones: Herr Wilhelm von Rosenberg und die zeitgeschichtlichen Berichte im Wittingauer Archive. V. též W. Urban: *Odrodzenie i Reformacja w Polsce* 6, 1961, str. 237—239.

⁶⁾ K. Landsteiner, Jakobus Palaeologus, *23. Jahresber. über das k. k. Josefstädter Obergymnasium* 1873, Wien, S. 1—54.

⁷⁾ V dopise z 21. 4. 1964. Článek dr. Rilla vyjde v *Mitteilungen des österr. Staatsarchivs* 1963.

⁸⁾ Vyd. z r. 1591 (Strahov CU III 28); 1594² Ursel u Mikuláše Henrica; *Epistolarum Turcicarum variorum et diversorum authorum I. V ex rec. Nicolai Reusneri*, Francofurti 1598, l. XI, str. 143—152; É. Legrand: *Bibliographie hellénique* IV, 1906, str. 326—341, č. 845 (Bibl. de l'École des langues orient., Paříž, Mél. 123).

⁹⁾ Srv. Gillet J. F. A.: *Crato von Crafftheim u. seine Freunde*. Frankfurt a. M. 1861, str. 329 (podle 7., nyní ztraceného svazku Rehdigerova

korpusu, č. 41: list Dudiče Tad. Hájkovi z 21. 11. 1573 (Palaeologus) *rediiit ex Turcia in Daciam*. — Docum. privit. la istoria Românilor vol. XI. Acte din sec. XVleá (1517—1612), Bukureřt 1900, str. 809 k 20. 3. 1573 (Törzburger Rechnungen): *War kommen Jacobus Palaeologus, ward uns vom Fürsten commendiert*; 28. 3. 1573: *Ward der Chrestel mit dem Palaeologo bis in der Bokorest geschickt*; str. 810 k 6. 8. 1573: *War der Palleologus aus Turkey zvruck kommen*; str. 813 k 28. 10. 1575: *Es kam j Wällischer mit Namen Paleologus*. — N. Iorga: Contribuțiuni la istoria Munteniei in a duova jumátate a secolului XVleá. *Anal. Acad. Rom. Ser. II.*, t. 18, 1895, 5/6, str. 3: Miloř Mircea r. 1573 zplnomocnil J. Paleologa z Chiu, aby mu při pobytu na Chiu koupil pozemek za 100 dukátů, který chtěl Mircea věnovat chijskému klášteru Nea moni (srv. *Epistola* str. B 1r).

¹⁰⁾ K této problematice srv. E. Stanescu: Die Anfänge der Byzantinistik und die Probleme Südosteuropas im 16. Jhd. *Byzantinische Beiträge*, AV Berlin 1964, str. 373—397 (o Palaeologovi str. 379).

¹¹⁾ Landsteiner, str. 37 k r. 1570 a 1571.; Praha Ústř. st. arch. Kaiserbefehle vom Jahre 1568, sv. 82, f. 93: *dass wir den ehrsamten Gelehrten unsern getreuen lieben Jacobum Palaeologum — mit zwey hundert Tallern bey seinen Glaubigern zu entheben auch ihm dieselben durch euch richtig machen zu lassen genedigst bewilligt haben* (Videň 21. 4. 1568) a sv. 85 f. 185 (2. 7. 1570) *Paleologo werden Ainhundert Teller auss Gnaden bewilliget. Maxmilian der Andere. Römische Kayser*.

¹²⁾ Neodvažují se rozhodnout, kdo jsou ti *alieni*, na něž Palaeolog tu pomýšlí. Z komentáře k listům uvidíme, že P. byl nařčen z vyzvědačství ve prospěch Turků. O tom, že mu Turci nabízeli svou přízeň, se několikrát zmiňuje ve výše uvedené *Epistola de rebus* etc.

¹³⁾ Srv. H. Übersberger: *Österreich und Russland seit dem Ende des 15. Jhdts., 1488—1605*, Wien 1906, str. 469—473. Mezi Ivanem IV. a Rudolfem II. byla vedena korespondence ve věci spojení proti Štěpánu Báthorymu. Báthory podnikl tři válečné výpravy proti Moskvě, z toho dvě právě r. 1579. Rudolf II. však čím dále tím více od myšlenky rusko-rakouské protipolské aliance ustupoval. Ivan IV. se pak obrátil s žádostí o protipolskou intervenci i na papeže s odůvodněním, že Báthory, jako turecký vasal, mu brání v boji proti Turkům. S tímto jednáním souvisela známá cesta jesuity Possevina do Moskvy.

¹⁴⁾ Maxmilián II.

¹⁵⁾ Persie. Srv. W. Platzhoff: *Geschichte des europäischen Staatensystems 1559—1660*, Mnichov 1928, str. 32

¹⁶⁾ Je známo, že r. 1581 byl Palaeolog při svém zatčení sám obviněn z vyzvědačství ve prospěch Turecka. Srv. Kop. SAR Kroměříž, fol. 35, 31 r (list St. Pavlovského z 15. 12. 1581): *Vaři Milosti v důvěrnosti oznamují, že mezi těmi spisy toho Paleologa našli se některá psaní císařů tureckých v červeném atlasovém pytlíku, zlatými pasomany obšity. Co v sobě obsahují, věděti se na ten čas, nemajíce žádného, kdo by jim porozuměti mohl, nemůže — to domněni jest, že od Turka na jorgel takové psaní měl a tak snad dvěma pánům sloužiti chtěl*. — J. F. A. Gillet, *Crato von Crafftheim u. seine Freunde*. Frankfurt a. M. 1861, str. 334; str. 337 MSR VII 97 (Dudič Petru Monavovi 9. 9. 1582) *si Mahometismum et Alcoranicam impietatem invehere conatus*

est; str. 335 MSR IV 164, (Dudič Cratonovi 30. 7. 1582) *Si vera essent de rebus Turcicis, quae nuper ad te scripsi, nihil necesse fuisset Romam hunc deportari, ut Pontifex de nostris exploratoribus . . . quaestionem haberet . . . Puto talia ab hominibus ineptis in vulgus disseminari, ut miserum illum hominem in invidiam vocent; — Sz. Budny: O uredzdie miecza uzywajacem 1583, vyd. St. Kot, Varšava 1932, str. 26: Przez to sam Bóg jawnie pokazał, że onym wszystkim nie trzeba wierzyć, którzy o tem świętem mezu slawici śmieją, że by był tajemny Besurmanin lubo Machometan. Bo jeśliby taki był, nigdyby i przedtem dla Ewangelium więzienia nie cierpiał i terazby gardla nie dał. Antitrinitářům se obecnie vytýkalo, že jejich učení se blíží islámu.*

¹⁷⁾ Srv. Arcana sec. decimi sexti Huberti Langueti Epistolae secretae ad principem suum Augustum, Halae 1699, str. 198 z 8. 7. 1573: *Veneti expellunt Iudaeos ex sua urbe . . . hoc dicuntur ideo facere, quia existimant per ipsos sua arcana pateferi Turcis.*

¹⁸⁾ Filip II.

¹⁹⁾ R. 1573.

²⁰⁾ František II. (1559—1560) a Soliman II. (1495—1566).

²¹⁾ K situaci ve Středomoří srv. W. Platzhoff, *Geschichte des europäischen Staatensystems 1559—1660*, Mnichov 1928, str. 61—64. Po bitvě u Lepanta 7. 10. 1571, v níž zvítězil španělský generál Don Juan d'Austria, počal ústup Turků ze Středomoří. Španělsko a Benátky však pro vzájemné neshody nedovedly této situace využít, a tak přes porážku připadl Turkům separátním mírem s Benátkami Kypr. Boj mezi Španělskem a Tureckem pokračoval až do příměří r. 1580 bez větších utkáání, protože Španělé byli vázání povstáními v Nizozemí a Turci museli chránit na východě říši proti Persii.

²²⁾ Ferdinand I. a Maxmilián II.

²³⁾ Hluk na Moravě.

²⁴⁾ Srv. W. Platzhoff: *Geschichte des europäischen Staatensystems 1559 bis 1660*, Mnichov 1928, str. 93: Cílem Báthoryho politiky bylo učinit z Polska vedoucí mocnost na východě proti Rusku i Rakousku. Měl na mysli i starou myšlenku unie polsko-uherské, kterou dočasně uskutečnili Jagellonci, při jejímž uskutečňování mohl počítat s pomocí tureckou i s nepokojeností Madarů v habsburské říši. Vztah k Vídni se skutečně přiostrčil r. 1582, když Báthory uplatňoval nárok na dvě uherské pohraniční pevnosti. Smrt Ivana Hrozného r. 1584 však obrátila jeho pozornost zcela k Rusku.

²⁵⁾ Filip II.

²⁶⁾ František z Anjou 19. 9. 1580, srv. W. Platzhoff, *Geschichte* str. 81—85. Vévoda z Anjou se musel zavázat, že získá podporu svého bratra Jindřicha III. Na toto místo aspiroval též Matyáš, třetí syn Maxmiliána II. Situace se však nevyvíjela pro Rakousko tak negativně, jak viděl, nebo jak se snad úmyslně snažil zveličt ji pisatel. Srv. Platzhoff, § 37, str. 87—88. K situaci ve Středomoří srv. pozn. 9 k l. č. 5034 A.

²⁷⁾ R. 1588 bylo španělské loďstvo Filipa II. skutečně poraženo a zcela zničeno u Plymouthu loďstvem anglické královny Alžběty.

²⁸⁾ Srv. pozn. ²³⁾

DREI AUTOGRAPHEN DES JAKOB PALAEOLOGUS
IM STAATSARCHIV TŘEBOŇ (WITTINGAU)

Im Staatsarchiv Třeboň (Wittingau) befinden sich unter den Signaturen Hist. 5034 A, 5101 A und 5107 drei eigenhändig geschriebene, bisher unedierte Relationen des Griechen Jakob Palaeologus an H. Wilhelm von Rosenberg aus den J. 1579—1581. Die Autorin ediert diese Briefe als Anhang zu der in kurzer Zeit zu erwartenden Edition eines Konvolutes von neu gefundenen Briefen des Palaeologus im Wiener Haus-, Hof- und Staatsarchiv, die Dr. Rill vorbereitet. Die Wittingauer Briefe enthalten Informationen über die politische Situation in Osteuropa (der Entwurf einer österreichisch-russischen Koalition gegen die Türkei, die Beziehungen Polens zu Ungarn unter Stephan Báthory), im Mittelmeer (die Bedrohung Siziliens durch die Türkei) und in den Niederlanden. Der Verfasser scheint eine sehr gute Übersicht über die damaligen politischen Verhältnisse in Europa gehabt zu haben. Die Berichte schrieb er als politischer Agent der Habsburger, aus einigen Stellen geht aber hervor, dass seine Stellung damals stark bedroht war und dass er möglicherweise schon einen anderen Beschützer suchte.

K humanistické poezii Matěje mladšího Cyra

Mezi literárními památkami, pro dějiny našeho humanismu vesměs unikátní povahy, které byly zjištěny v zámecké knihovně na Křivoklátě¹), je také rukopis o 167 papírových foliích velikosti 14,8 × 10,1 cm, opatřený tuhými, rovněž papírovými deskami. V zámecké knihovně na Křivoklátě má signaturu I. d 57. Jde o rukopis obsahující latinské humanistické básně z let 1617—1630, převážně tedy z období, v němž náš latinský humanismus pro následky nezdařeného stavovského povstání vlastně již jen dozníval²). Tím zajímavější je tento básnický sborník pro osobnost svého někdejšího majitele a autora. Nebyl jím nikdo jiný než Matěj ml. Cyrus, syn jinak dobře známého Matěje st. (1566 — 16. 3. 1618), biskupa Jednoty bratrské a od roku 1609 kazatele v Betlémské kapli na Starém Městě Pražském.³)

O Matěji ml. Cyrovi jsou na rozdíl od jeho otce prameny a literatura nepoměrně chudší⁴). Bylo o něm dosud známo jen tolik, že byl 3. června 1611 zapsán na gymnasiu v Brémách, r. 1617 studoval v Praze na Karlově universitě a r. 1624 jako exulant ve Frankfurtu nad Odrou. O jeho literární činnosti nám dosud podával zprávy konvolut pražské Universitní knihovny, sign. 46 G 442,⁵) v němž jsou dva Cyrovy spisy, a to přívazek 43, obsahující básnické přání k počtě někdejšího Cyrova učitele a přítele Jana Vettera⁶), a přívazek 5, rovněž básnická oslava Kristova narození, složená k počtě Jana Theodora Sixta z Ottersdorfu⁷). Z roku 1624 pochází Cyrovo literární zpracování dalšího náboženského thematic, skladba *Σωτήρια Iesu Christo θεανθρώπου*⁸). Shrneme-li tyto dosud známé údaje, vidíme, že Cyrus ml. pěstoval především příležitostnou a duchovní poezii. Jeho rukopisný sborník má obdobný ráz, jsou v něm však převážně skladby příležitostné, z nichž některé mají i výrazně časový charakter⁹). Obsahují mnoho cenného materiálu nejen pro hlubší poznání literární činnosti a životních osudů svého autora, nýbrž přinášejí také mnoho zpráv o osobách, s nimiž přišel do styku.

Ale dříve, nežli se věnujeme Matěji ml. Cyrovi, musíme se alespoň poněkud blíže zastavit u jeho sborníku, který je zde naším hlavním pramenem. Sborník nemá zvláštní titul. Jeho původní majitel si jej zřejmě hned na počátku rozdělil na devět rozsahem nestejných částí, které nazval podle jednotlivých druhů příležitostné

poezie. Tak na příklad první oddíl (fol. 6a—31b) je nadepsán *Ἐπιγράμματα Matthiae Cyri*, druhý oddíl (fol. 32a—43b) má titul *Anagrammata*, následují (fol. 44a—62b) *Προσφωνήσεις et gratulatoria*¹⁰). V každém jednotlivém oddílu tvoří básně vzhledem k svému vzniku až na menší výjimky¹¹) zvláštní chronologickou řadu, kterou můžeme v základních rysech rekonstruovat tím spíše, že si náš autor u mnoha skladeb přímo poznamenal data jejich vzniku.

Zprávy o Cyrových životních osudech a literární činnosti můžeme nyní na základě jeho sborníku doplnit asi takto: Narodil se r. 1601. Základní vzdělání získal snad na bratrské škole v Mladé Boleslavi. Po studiích v Brémách (1611—14) a poté, když procestoval — asi jako člen družiny některého mladého šlechtice — Švýcarsko, Francii, Nizozemí, Anglii, Německo a Moravu¹²), vrátil se počátkem roku 1617 do Prahy a pokračoval v studiích na Karlově universitě, kde byl r. 1617 členem koleje Nazaretské¹³). V té době udržoval styky nejen s mnoha členy Jednoty bratrské, nýbrž snažil se svými básněmi získat přízeň i jiných osob, Čechů i cizinců. Jako syn bratrského biskupa a známého betlémského kazatele k nim jistě měl přístup snadnější než jiní jeho vrstevníci.¹⁴) Pohnuté události z května 1618 prožil v Praze, kde se zdržoval i počátkem roku 1619¹⁵). Později odešel na Moravu; tehdy jej asi podporoval Karel st. z Žerotína, o jehož pomoc se již dříve ucházel¹⁶). Také na Moravě se setkal s mnoha vedoucími tehdy představiteli Jednoty¹⁷), mezi nimi i s Janem Amosem Komenským, k jehož počtě složil (fol. 36a) anagram:

Iohannes Amos.

Sis honos mane.

*Dispereant si cuncta mihi, nec vita supersit,
sancte, tuus saltem, Christe, manebit honos.*

Vrátil-li se Cyrus vůbec nazpět do Prahy, opustil hlavní město znovu r. 1620, neboť ještě téhož roku začal hledat nová a obnovovat stará přátelství v Brémách, kde našel útočiště¹⁸). Zdržoval se tam pravděpodobně do roku 1623¹⁹). Následujícího roku byl zapsán na universitě ve Frankfurtu n. Odrou²⁰). Jak dlouho tam pobýval, nelze zatím říci. Z let 1624—28 není v jeho sborníku ani jediný datovatelný údaj. R. 1629 byl však již najisto v Praze²¹). Že přestoupil ke katolictví, je mimo jakoukoli pochybnost. Žil ještě r. 1638, kdy jako pražský měšťan a erbovník (měl šlechtický přídomek „z Habějova“) obdržel od městské rady v Horažďovicích tehdy asi potřebné osvědčení, že jeho otec, který byl před šedesáti lety v Ho-

ražďovicích praeceptorem mladých dítek, neodcizil nic z tamního františkánského kláštera.²²⁾

Jak se náš mladý autor v sborníku vyrovnával s literárními proudy své doby? Při veškeré shovívavosti, k níž nás nabádá jeho mládí a okolnost, že vyšel z Jednoty bratrské, mezi jejímiž příslušníky latinská poezie neměla téměř žádnou tradici a teprve si vlastně v předbělohorské době začínala získávat oblibu²³⁾, musíme říci, že Cyrus neměl skutečné básnické nadání. I tam, kde se snažil vyjádřit vlastní své názory a dojmy, hledal leckdy jen nesnadno správný výraz a odpovídající formu.²⁴⁾ Nelze se tomu ostatně divit. Na boleslavské bratrské škole poznal z latiny sotva více než pouhé základy; brémské gymnasium mohlo poskytnout více, ale také tam se Cyrus pro celkové zaměření tohoto ústavu asi sotva dostal k soustavnému studiu poezie. Z roku 1614 a 1617 známe sice jeho samostatné skladby, jde však o konvenční, tuctová themata. V sborníku ostatně Cyrus označil r. 1617 své básně výslovně jako prvotiny a sebe jako básníka - začátečníka²⁵⁾. Byl tehdy zapsán v koleji Nazaretské na Karlově universitě a nelze vyloučit, že do poezie jej některý z jeho učitelů nebo starších kolegů teprve zasvěcoval. Básně z této doby si Cyrus zapisoval drobným, kaligrafickým písmem téměř bez jediného škrtu nebo opravy. Svědčí to o tom, že tyto výtvary asi již prošly řadou úprav; nejde tedy o bezprostřední básnické plody, nýbrž o opisy z konceptu.²⁶⁾ Prímým literárním vzorem byl Cyrovi přední tehdejší básník M. Jan Campanus. Důkazem je nejen napodobení Campanových oblíbených autorů Vergilia a Ovidia²⁷⁾, nýbrž v několika případech i rýmované iamby,²⁸⁾ obsahem i formou zřejmý ohlas Campanových Ód. Naproti tomu napodobení archaické a pozdně římské poezie, které si získalo u mnoha tehdejších humanistů značné obliby, ale které Campanus odsuzoval, se u Cyra vyskytuje jen zřídka²⁹⁾. Poměrně zdařilé řecké verše, o které se jinak pokoušeli až vyspělejší básníci, by mohly podávat dobré svědectví o tom, že Cyrův učitel — snad Campanus, o němž víme, že žil s Cyrovým otcem v přátelských stycích³⁰⁾ — se svému žáku věnoval více než otcovsky. Po roce 1620 se řecké verše v Cyrovi sborníku vyskytují jen sporadicky a rozsahem přesahují sotva několik veršů³¹⁾. Ale je tu ještě další, neméně výmluvné svědectví o tom, že rok 1620 znamenal pro básnickou tvorbu našeho autora kritický předěl. Buď proto, že Cyra opustil jeho učitel, nebo z toho důvodu, že prostě neměl možnost věnovat poezii potřebný čas, stával se postupně z jeho krasopisně psaného sborníku pouhý koncept, v kterém četné škrty, opravy a úpravy svědčí o tom, jak těžko se náš

autor sám o sobě probíjel úskalími latinské poezie. Je to především tato druhá část sborníku, svědčící ve srovnání se skladbami dřívějšími o hlubokém úpadku, která nás vede k zdánlivě dosti příkrému soudu o Cyrových básnických schopnostech. V tomto směru nelze opominout ani to, že po roce 1620 si Cyrus nezapsal ani jedinou báseň, která by nebyla připsána některému z jeho příznivců³²⁾ — autor tedy dedikacemi po tehdejšímu způsobu sledoval především hmotný zájem. Tím si vysvětlíme i abruptní ukončení našeho sborníku. Chronologicky poslední jsou v něm verše z let 1629—30, věnované tehdejšímu představitelům katolické šlechty, duchovenstva a předním pražským měšťanům. Když Cyrus získal přízeň těchto kruhů, která pro něho měla po návratu z exilu rozhodující význam, takže se stal pražským měšťanem, zanechal básnění docela.

J. HEJNIC

POZNÁMKY

¹⁾ Podle předběžného zkoumání jde asi o 60 kusů (rukopisů i starých tisků), z nichž ani jeden nebyl znám Truhlářovi a Hrdinovi a nebyl zatím při pracích o Rukověti ani v jiných knihovnách zjištěn. K tomu přistupuje větší množství humanistik, která byla známa již dříve. Soubornou zprávu o tomto nálezu podám v Listech filologických, ale již na tomto místě pokládám za milou povinnost poděkovat Dr. Pravoslavu Kneidlovi, řediteli Strahovské knihovny, který ještě jako správce zámeckých knihoven má zkoumání přátelsky podporoval.

²⁾ Srov. J. Hrabák, *Dějiny české literatury* 1, Praha 1959, str. 337 a 357; J. Hrabák, *Starší česká literatura*, Praha 1964, str. 149n.

³⁾ O něm B. Ryba, *Epitafy betlemské. Věstník Královské české společnosti nauk* 1951, třída filosoficko-historicko-filologická, č. IV, str. 54n (a podle rejstříku); R. Říčan, *Dějiny Jednoty bratrské*, Praha 1957, str. 347—49.

⁴⁾ Naposledy je většinou shrnul R. Říčan, *Acta Comeniana* 21 (1962), str. 140 a 141.

⁵⁾ O tomto konvolutu chystá podrobnou studii R. Říčan, srov. *Acta Comeniana* 21 (1962), str. 134.

⁶⁾ *Gratulatio scripta ad . . . Ioannem Vetterum Leucopolitanum Moravum, praeceptorem optime de suis studiis meritum, quod hoc anno 1614 . . . in templo Bethlehemitico . . . minister et praeco verbi divini ordinatus fuit, scripta a Matthia Cyro Pragensi, nunc scholae Bremensis alumno. Breae . . . 1614.*

⁷⁾ Γενεθλιακὸν Ἱμμανουὲλ ἑσπεροῦ . . . sacrum et strenae loco . . . Ioanni Theodoro Sixto ab Ottersdorf . . . consecratum a Matthia Cyro iuniore e collegio Nazarethano. Pragae . . . (1618).

⁸⁾ Wrocław BU: 4 N 136, 1.

⁹⁾ Např. několik básní, které vznikly v době českého povstání: *Cum Fratres in aede Iesuitica Pragae dicere coepissent* (fol. 15b), *De statuum Bohem. panegyri, habita anno 1618 28. Maii, qua ante 1609 imperator Rudolph confessionem nostram confirmavit* (fol. 17a-b), *In hostes Dei tres, e fenestra regiae Pragensis 1618 proiectos* (fol. 18b) apod.

¹⁰⁾ Další oddíly mají tyto názvy a rozsah: *Gratulatoria* (fol. 63a—75b), *Funebria et παραμυθητικά* (fol. 76a—82b), *Genethliaca* (fol. 83a—113b), *Epithalamia* (114a—144b), *Symbola* (fol. 145a—162b), *Philotesia* (fol. 163a—167b). Nejvíce básní napsal Cyrus do prvních dvou oddílů. Poslední oddíl neobsahuje (kromě nadpisu) žádnou báseň.

¹¹⁾ O tom níže, pozn. 26.

¹²⁾ Tyto zprávy obsahuje Cyrova autobiografická báseň *Ἐξαοριστὸν ὑπὸ τοῦ κυρίου Κωνσταντίνου τοῦ βασιλέως τῆς Ἑλλάδος ἡμετέρας τοῦ 1618*: ... *Felici tenerum revolutis sydere lustris | octo bis ac uno te favitore, Deus, | coepi plasma tuum vitali vescier aura ... | Aequare bis confrangosis mergebar in undis, | haesit bis patrio faucibus unda lare. | Districtumque trucidis ferrum sensere sodalis | pectora squallentes mox subitura rogos. | Peste diarrhaea quid? quod lacerarier artus ... | Te mihi praesenti Galli rigidique Batavi | Anglia et Helveti, Flandria visa duce. | Adoque Zelandos, Moravos, cum Teutones Saxo ...*

¹³⁾ Svědčí o tom mj. i Cyrova báseň *Querela compilationis nocturnae*, datovaná 10. července 1617. Pojednává o nočním vylopuení Nazaretské koleje neznámými pachateli.

¹⁴⁾ V sborníku jsou opisy básní, jež tehdy Cyrus věnoval např. Václavu Vilémovi z Roupova (fol. 1a, 16a-b), císařskému radovi Janu Müllerovi (fol. 32a-b), malostranskému měšťanu Janu Cechelioví (fol. 32b až 33b), Martinu Fruveinovi (fol. 33b—34a), Matyáši Borboniovi, který mj. léčil jeho otce (fol. 34a-b), Jáchymovi z Těchenic (fol. 34b—35a), Janu Joramovi (fol. 35a), norimberskému syndiku a známému příteli Petra Fradelia Jiřímu Removi (fol. 35a), Pavlu Fabriciovi (35a-b), Janu Stadiovi (fol. 35b—36a a 114a-b), hraběti Juliu Schlikovi (fol. 44a-b), Janu Laubmannovi (fol. 45a a 85a-b), Pavlu Němčanskému (fol. 46a-b, 114a), svému brémenskému spolužáku Štěpánu Štefkovi z Koloděj (fol. 46b—49a), jeho otci Tobiášovi (fol. 87a), Abrahamu Scultetovi (fol. 49a), Janu Vetterovi (epicedium z roku 1617 na fol. 76a), Janu Corvinovi (fol. 83a-b), Matěji Konečnému (fol. 85b—86a), Janu Laneciovi (fol. 86b), Havlu Phaethontovi Žalanskému (fol. 87a-b) a mnoha jiným. Také pořadí těchto styků je možno rozbořem blíže určit, zde však na tento rozbor pro nedostatek místa resignujeme.

¹⁵⁾ Podle básní na fol. 17a—18b a 23b.

¹⁶⁾ Srov. fol. 36a a 50b, kde Cyrus vyslovuje naději, že jej Žerotín bude podporovat.

¹⁷⁾ Srov. výše pozn. 14.

¹⁸⁾ Datované básně na fol. 23b—24a, 37a—39b, 53a—54a, 88a—94b z let 1620—23 jsou věnovány různým brémským profesorům (zvl. Lampadiovi a Martiniovi) a studentům.

¹⁹⁾ Srov. fol. 94a. — Snad v Brémách se Cyrus setkal s Šimonem Partliciem, jemuž v únoru 1623 připsal (fol. 40a) báseň jako svému příznivci a příteli.

²⁰⁾ J. V. Šimák, *ČČM* 80 (1906), str. 301.

²¹⁾ U epithalamia, složeného k počtě pražského profesora F. Roese s Ludmilou Kroecínovou, si Cyrus poznamenal (fol. 117b): *A(nn)o 1629 in reditu meo*.

²²⁾ V. Sokol, *Příspěvky k náboženským dějinám horožďovským v letech 1570—1625*, 1925, str. 5n, srov. R. Říčan, *Acta Comeniana* 21 (1962), str. 141, pozn. 70.

²³⁾ O tom podává dobré svědectví studie Říčanova, *Acta Comeniana* 21 (1962), str. 134—42.

²⁴⁾ Tato slova platí zvláště o Cyrových básních z pobělohorské doby. O tom více na str. 164.

²⁵⁾ Hned na fol. 1a (z roku 1617) označuje Cyrus své básně slovem *primitivae* a sebe charakterizuje termínem *novus vates*.

²⁶⁾ Tím si vysvětlíme, že na několika místech v sborníku Cyrovy básně porušují chronologickou řadu, v níž původně musily vzniknout. Např. na fol. 15b čteme skladbu *Cum Fratres in aede Iesuitica Pragae dicere coepissent. 1620*, ale další básně na fol. 17a—18b se zřejmě týkají událostí z roku 1618, srov. výše pozn. 9.

²⁷⁾ Vzácnější je napodobení Horatia (fol. 34a); jednou se Cyrus dovolaává Ausonia (fol. 23b).

²⁸⁾ Např. fol. 53a: *Iesu recens puerule | te dona nobis parvule . . .*

²⁹⁾ V tomto směru můžeme registrovat několik infinitivů praes. pass. na -ier, spojení *battubata musae* (fol. 1a), popřípadě adjektiva *dulcisonus* (fol. 83a) a *mellifluus* (fol. 24a).

³⁰⁾ O tom R. Říčan, *Acta Comeniana* 21 (1962), str. 138n.

³¹⁾ Proti 13 řeckým skladbám z doby předbělohorské — některé básně jsou značně rozsáhlé, stojí pouze 4 kratší skladby z doby pobělohorské.

³²⁾ Výjimku tvoří Cyrovy básně k počtě sv. Václava a sv. Ludmily (fol. 95b—97a) z let 1629—30, ale také tyto skladby asi náš autor zamýšlel věnovat některému ze svých nových katolických ochránců, jehož přízeň chtěl získat.

Résumé

DE MATTHIAE IUNIORIS CYRI CARMINIBUS LATINIS

Hoc commentariolo poematum Matthiae iunioris Cyri Bohemi liber manu scriptus breviter tractatur, qui nunc I. d 57 signatus in bibliotheca arcis Křivoklát in Bohemia occidentali asservatur. Est autem codex chartaceus, quem poeta noster, Matthiae senioris, Unitatis Fratrum Bohemorum episcopi notissimi filius, intra annos 1617—1630 miro quodam amore complexus est. Itaque multa carmina Latina, quae a Cyro iuniore partim ad amicos, partim ad se ipsum aetate turbulentissima commentariorum loco scriberentur, in hoc libro illata inveniri mirum non est. Quorum cum ad Unitatis Fratrum Bohemorum historiam perscrutandam, tum ad humanioris aevi litteras illustrandas non pauca digna sunt, quae legantur. Fuit enim Matthias iunior Cyrus Ioannis Campani, poetae Bohemi tunc temporis suavissimi, cultor eximius.

Kašpar Dornavius a české povstání

Německý humanista Kašpar Dornavius (1577—1631) patří k významnějším postavám evropského humanismu, k postavám, které zasáhly nejen do literatury, nýbrž také do lékařství, pedagogiky a do politického dění své doby. Posledně uvedený aspekt byl také hlavním důvodem, pro který Dornaviovi věnovali pozornost čeští historikové: Dornavius se totiž v prvních dvaceti letech 17. století zdržoval několikrát v Čechách a trvale zůstal v úzkých stycích s čelnými představiteli tehdejší stavovské protihabsburské opozice, především se Smiřickými, Václavem Budovcem, se Žerotíny a s řadou jiných podobně smýšlejících členů městského stavu¹⁾. Bylo tedy zcela v souladu s jeho společenskou a politickou orientací, jestliže r. 1620 opustil své místo profesora etiky na Schönauichově gymnasiu v slezské Bytomi, kde působil od jara 1616²⁾, a vstoupil do služeb slezských knížat a stavů. Byl od nich poslán k jednání s Gabrielem Bethlenem na sněm do Banské Bystrice a poté (v listopadu 1620) odešel jako vedoucí osobnost poselstva českých stavů a spojených zemí na sněm stavů polských do Varšavy.³⁾ Události však zatím nabyly dramatického spádu: osud českého povstání byl 6. listopadu 1620 rozhodnut na Bílé hoře a jeho vůdcové, z nichž nejeden byl Dornaviovým osobním přítelem, zaplatili 21. června 1621 na Staroměstském náměstí v Praze krvavou daň. Zprávu o staroměstské exekuci se Dornavius dověděl ve Slezsku, kde r. 1621 vstoupil do služeb břežského vévody Jana Kristiána. Z někdejších přátel udržoval spojení s Karlem st. ze Žerotína⁴⁾ a — jak ještě uvidíme — s Pavlem Ješínem z Bezdězí. Již to naznačuje, že své politické přesvědčení nezměnil. Přímý doklad o tom podává spis *Piis Manibus primorum regni Bohemiae*, jenž bude níže vlastním předmětem našeho zkoumání.

Nepříliš rozsáhlá (4 ff v 8°), ale obsahově zajímavá⁵⁾ básnická skladba *Piis Manibus primorum regni Bohemiae, a Ferdinando II. Pragae anno 1621* ^{11.}_{21.} *Iunii ut barbaro ac immanissimo, ita immerito ac indignissimo supplicio affectorum, sacrum, positum ab Adriano Varposco . . . Nunc demum luci expositum. Anno 1623*⁶⁾ byla dosud v literatuře neprávem opomíjena, jistě především proto, že autor jménem *Adrianus Varposcus* zůstal blíže neurčen. Jak nás však přesvědčuje bližší rozbor tohoto „neznámého“ jména, jde — jako v několika jiných obdobných případech⁷⁾ — pouze o pseudonym, utvořený po humanistickém způsobu prostě anagramem ze jména skutečného autora. Také v našem případě lze správným uspořádá-

ním písmen z pseudonymu *Adrianus Varposcus* získat jméno pravé. Zní *Casparus Dornavius*. Spis sám je vlastně básnickou obdobou Ješínova prozaického díla *Parentatio heroibus Bohemis* z roku 1621.⁸⁾ Dornavius se ostatně s Ješínem docela jistě znal; s velkou pravděpodobností můžeme dokonce pomýšlet na to, že Ješín vydání Dornaviových básnických epicedií k počtě 27 popravených představitelů stavovského odboje přímo obstaral. Vyplývá to z prozaického věnování Benjaminu Fruveinovi z Podolí, které je k Dornaviovu dílu na fol. A 1b předesláno a za nímž následují 2 disticha věnovaná nešťastnému Benjaminovu bratru Martinovi, který unikl staroměstské popravě jen proto, že 7. června 1621 volil raději dobrovolnou smrt:

*Quando ruis summo, Fruweini, vertice turris,
antevenis socios coeles in astra tuos.*

*Utque hos intrepida confirmas sorte: tyrannum
sic trepidum stabili mente fideque facis.*

Za předmluvou a verš⁹⁾ čteme totiž písmena *P. G. a B.*, která můžeme sotva interpretovat jinak než jako zkratku podpisu *P(aulus) G(essinius) a B(ezdězí)*.

Dispozice vlastního Dornaviova spisu je prostá: za opakovaným titulem na fol. A 2a následují krátké epigramy, většinou v elegických distiších nebo v iambických verších, věnované jmenovitě jednotlivým popraveným představitelům českého povstání. Jde tedy v podstatě o touž prosopografickou osnovu, kterou již o dvě léta dříve v své *Parentaci* literárně realizoval Pavel Ješín. V Dornaviových verších (podobně jako v Ješínově próze) silně převládá morální hledisko, jehož hrot se vždy znovu a znovu obrací proti Ferdinandovi II., jehož krutost se jeví Dornaviovi jako negace zásad, šířených po dlouhou dobu Erasmem Rotterdamským a jeho vzdělanými pokračovateli. Protiklad mezi Ferdinandem II. — vzorem krvežíznivého tyrana a mezi představiteli českých stavů — nevinnými obětní jeho zvůle tvoří vskutku velice účinnou folii. Při literárním ztvárnění tohoto tématu napodobil Dornavius (podobně jako již dříve Ješín) především římského historika Tacita, mistra v sugestivním vyličení nepřátelského poměru mezi římskými císaři a senátorskou opozicí¹⁰⁾. Již Dornaviovo motto na titulním listu, vlastně citát z Tacitových *Annálů* XVI 16 (*Detur hoc illustrium virorum posteritati, ut quomodo exequiis a promiscua sepultura separantur; ita in traditione supremorum accipiant habeantque propriam memoriam*), nepřímou naznačuje, že následující básnická epicedia

k počtě 27 obětí Ferdinandovy hrůzovlády chtějí býti svým způsobem obdobou nesmrtelné památky, kterou postavil v 16. knize Annálů Tacitus obětem hrůzovlády Neronovy. Že tuto uměleckou mimési provedl Dornavius opravdu dokonale, o tom svědčí i jeho zasvěcené vnitřní zvládnutí tacitovského stylu. Obratně spojil přímé osobní vzpomínky na většinu staroměstských mučedníků s podrobnými zprávami o jejich posledních okamžicích při vlastní exekuci — zprávy zřejmě získal ze spolehlivých pramenů — a těchto dat užil k stručné, ale psychologicky propracované a tacitovsky působivé charakteristice svých přátel, která tvoří základ každého epicedia. Že přitom stojí v popředí především morální vlastnosti, nemůže arci překvapit u Dornavia, profesora etiky a předního filipisty své doby. Ve srovnání s prosopografickou dispozicí celého díla, jehož osnovu tvoří jména 27 popravených pánů, rytířů a měšťanů, není Ferdinand II., hlavní strůjce hrozných staroměstských výjevů, s výjimkou titulního listu nikde přímo jmenován. Dornavius se spokojuje s nepřímými narážkami, které jsou však o to působivější, že je čteme většinou ve spojení s etickými výroky o nestálosti násilí, s výroky, jejichž formulaci lze přikládat obecnou platnost. Také to je svým způsobem známka tacitovského stylu. Těsná vazba obou protikladných prvků — oslava zemřelého, jemuž se připisuje nějaká mravní hodnota (např. *pietas*, *fides* apod.) a kletba „kato-
vi“⁽¹¹⁾, jehož vláda se pro špatné vlastnosti pokládá za dočasnou — tvoří celek, který Dornavius nazval podle vzpomínky na zemřelé *Piis Manibus . . . sacrum*, ale stejně dobře by bylo možno jej nazvat podle druhého hlavního motivu i *Dirae Ferdinando II.*

Uvedme nyní k tomuto rozboru několik ukázek. Tak dávný Dornaviův přítel Václav Budovec z Budova si zakládal především na své zbožnosti a věrnosti (*pietas*, *fides*)⁽¹²⁾. Z toho vycházejí i Dornaviovy verše (fol. A 2a):

*Hosce, Budoweci, canos pro funere servat,
impia quos violet carnificina, fides?
Non miror. Christum, si terrae viseret oras,
obrueret, credo, tam violenta manus.*

U dalšího popraveného, Budovcova druha Kryštofa Haranta z Polžic, navázal Dornavius na jeho cestovatelskou proslulost:

*Hoc lustrasse fuit spatiosi climata mundi,
Harranti, ut caderes impete carnificis?
Sic suevit quidam quassare papavera summa:
sic horti et regni disperit omnis honor.*

Bohuslav z Michalovic, známý svou láskou k mateřskému jazyku¹³⁾, je zase charakterizován taktó (fol. A 2b):

*Michalowici, sustine fortis necem,
nequit tyrannus ferre patriae amans caput:
sitiť bonorum sanguinem et saevus bibit.
Qui sanguinem bibit, ille sanguinem vomet.*

Účinné gradace dosahuje Dornavius v závěru, kde (fol. A 4b) srovnává oběti Ferdinandovy krutosti s tehdejšími postavením celého národa:

*Septem et viginti procerum de gente Bohema
colla truci gladio demetit una dies.
Si cervix foret una tibi, gens Czechica, credam,
uno momento demetat una dies.*

Ale podobně jako Ješín pokládal v své Parentaci Ferdinandovo násilnictví za jasné svědectví o budoucím pádu císařského rodu i jeho říše, uvádí nakonec obdobnou myšlenku také Dornavius:

*Antichriste, age, tunde ligaque secaque cremaque,
macte et dilacera funibus, ense, rota . . .
Certa ruina tibi est piceí Phlegetontis in unda . . .*

Jak svědčí těchto několik ukázek, řadí se Dornaviova skladba *Pis Manibus* . . . *sacrum* z hlediska literárněhistorického žánru k časové poezii¹⁴⁾. Vzhledem k shodám s Parentací Pavla Ješina z Bezdězí, na něž jsme během našeho rozboru několikrát upozornili, můžeme snad říci, že Dornaviova básnická epicedia vznikla sice až po Parentaci Ješinově, jejíž znalost v několika případech předpokládají, ale jistě nikoli až r. 1623, kdy tyto básně vydal — nejspíše v Nizozemí — tiskem Pavel Ješín. Výmluvná jsou v tomto směru zvláště slova *Nunc demum luci expositum*, která čteme přímo na titulním listu. Svědčí právě tak jako všechen ostatní spis o tom, že Dornavius nezůstal — podobně jako česká emigrace — po bělohorské bitvě nečinný a že aktivně zasáhl do protihabsburského boje, i když asi z ohledu na svého ochránce vévodu Jana Kristiána jen jako jinak zcela neznámý Adrianus Varposcus. Snad to byla i tato okolnost, snaha zůstat neznámým autorem, která vedla Dornavia k tomu, že dal přednost u něho jinak méně běžným veršům před prózou. Ale i ty se svým obsahem dobře hodí do literárního

díla proslulého jinak enklómiastika Dornavia¹⁵), neboť chvála (ἐγκώμιον) a hana (ψόγος), jimiž tak oplývá skladba *Piis Manibus . . . sacrum*, tvořily vlastně již od dob Isokratových v antice a často i v období humanismu vyšší společný celek, jehož cílem bývala παιδεία (educatio). A to nebyl jistě motiv cizí pedagoga Dornaviovi, zvyklému hledat i odhalovat ve svých enklómiích s lékařskou prozíravostí skryté přičiny věci.

J. HEJNIC

POZNÁMKY

¹) Celkový Dornaviův životopis uveřejnil H. Palm, *Allgemeine Deutsche Biographie* 5, Leipzig 1877, str. 351n. Z lékařského hlediska o něm psal G. Gellner, *Životopis lékaře Borbonia a výklad jeho deníků*, Praha 1938, str. 53, pozn. 4 a str. 111, pozn. 1. Pedagogické Dornaviovo působení zkoumal A. Sellmann, *Caspar Dornau*, Langensalza 1898, Z. Winter, *Život a učení na partikulárních školách v Čechách*, Praha 1901, str. 618 a 723 a F. Valach, *Vychovatelské listy* 17 (1917), str. 1—9; o Dornaviově poměru ke Komenskému psal zvl. Kvačala, *Die pädagogische Reform des Comenius in Deutschland bis zum Ausgange des XVII. Jahrhunderts. Monumenta Germaniae paedagogica*, sv. XXVI a XXXII, podle rejstříku. — O Dornavioových stycích se Smiřickými srov. O. Odložilík, *Pekařův sborník* 2, Praha 1930, str. 70—87, o stycích s Václavem Budovcem z Budova a jeho synem Adamem pojednal zvl. J. Glücklich, *Nová korespondence Václava Budovce z Budova z let 1580—1616*, Praha 1912, str. 19—22 a znovu v *Listech filologických* 74 (1950), str. 169—74; o Dornavioových stycích s Karlem st. z Žerotína svědčí korespondence, kterou publikoval Fr. Hrubý, *Moravské korespondence a akta z let 1620—1636*, část 2, Brno 1937, podle rejstříku; tamže, str. 336, je zpráva (Žerotínův list z 26. 10. 1631), podle níž Dornavius zemřel již v říjnu 1631, nikoli tedy až r. 1632, jak se v literatuře běžně uvádí podle epicedií *Nobiliss. et ampliss. viri Casparis Dornavii . . . arae exequiales . . . Bregae . . . 1632* (Wrocław BU: 404.910 přív. 10), která vyšla se zpožděním několika měsíců až počátkem roku 1632.

²) Předtím se zdržoval od poloviny roku 1613 až do počátku roku 1616 kromě několika krátkých období u Václava Budovce na Mnichově Hradišti, srov. J. Glücklich, *LF* 74 (1950), str. 171.

³) O tom J. Macůrek, *ČMM* 61 (1937), str. 303—327.

⁴) Fr. Hrubý, *op. cit.*, passim. Další doklady podávají Dornaviovy literární dedikace (vesměs z doby před rokem 1620).

⁵) Svědčí o tom mj. soudobé opisy následujícího tisku, z nichž jeden pořídil Pavel Skála ze Zhoře ve své *Historii české* (v rukopisu knihovny Národního musea v Praze, sign. I B 7), díl 10, str. 263—66, srov. edici Skálovy

Historie, kterou pořídil (Praha 1870) K. Tieftrunk, díl 5, str. 245; druhý opis je uložen ve vídeňské Národní knihovně: Cod. 14.534. O tom, že tisk hrál svou úlohu i v době našeho národního obrození, svědčí tři opisy Jana Jeníka z Bratřic, a to v *Pamětihodnu* (Praha KNM: V D 6) V, str. 515—23 = *Pamětihodno* (Praha KNM: XVIII B 62), str. 48—54 a v *Bohemikách* (Praha KNM: IV G 13), str. 98—106. Na jednom místě v *Pamětihodnu* (Praha KNM: V D 6) V., str. 488, charakterizoval Jan Jeník náš tisk jako *knížku proti habsburskému rodu velmi peprně psanou*.

⁶⁾ Pracoval jsem s fotokopii exempláře Britského musea v Londýně, sign. 1054 h 9 (13), kterou obstarala Základní knihovna ČSAV v Praze. Exemplář, uložený podle katalogů v pražské UK, sign. 50 G 19 přív. 1, je označován již po několik let za nepřístupný; další tisk je uložen v Haagu, Thysiana 2382/15.

⁷⁾ Srov. J. Glücklich, *LF* 70 (1946), str. 13 a 16n.

⁸⁾ Ješínovo dílo vydal jako soukromý tisk Vladimíra Dědka r. 1937 v Praze F. M. Bartoš, který předtím rozřešil pseudonym (anagram) *Zachaeus Pulegius de Zybisin*, za nímž se skrývá jméno Pavla Ješína z Bezdězí, autora tohoto spisu. Tuto vzácnou památku vydal r. 1938 v českém překladě K. Hrdina a znovu Fr. Heřmanský v antologii *Duchem i mečem*, Praha 1958, str. 575n.

⁹⁾ Na to, že verše opakují příslušnou partii Ješínovy *Parentace* a že písmena *P. G. a B.* je třeba doplnit níže uvedeným způsobem, upozornil již F. M. Bartoš, *Národní Osvobození* z 1. 5. 1937. — O tom, že Ješín Dornaviův spis skutečně vydal, svědčí především jeho předmluva (datovaná 1. 1. 1623), v níž výslovně toto dílo Benjaminu Fruveinovi připsuje: *Dum nihil in praesens succurrit, quo meam erga te benevolentiam contester . . . , ecce tibi heroibus nostris, in quibus nuper immanissime mactatis sanguinari imperii plusquam Cyclopicum editum est argumentum, a poeta quodam scripta epicedia*.

¹⁰⁾ O tom R. Syme, *Tacitus* 1, London 1958, str. 203n a 253nn; týž, *Gymnasium* 69 (1962), str. 241nn.

¹¹⁾ Na Ferdinanda II. se vskutku nejčastěji vztahují termíny jako *carnifex*, *carnificina*, *tyrannus apod.*; srov. níže uvedené ukázky.

¹²⁾ O tom F. M. Bartoš, *Ze zápasů české reformace*, Praha 1959, strana 80—95.

¹³⁾ Procitěnými slovy o tom hovoří např. M. Jan Campanus v básni *Προτροπικόν ad scholam Neudorfinam a . . . Bohuslaw a Michalowicz . . . fundatam* z roku 1616 (Praha KNM: 59 D 61 přív. 12).

¹⁴⁾ Srov. J. Hrabák, *Trenčinský zlomek paskvilu Povím vám novinu z počátku XVII. století. Sborník prací filosofické fakulty brněnské univerzity* 10 (1961), řada historická (C 8), str. 205.

¹⁵⁾ Srov. A. Novák, *LF* 36 (1909), str. 218n.

CASPAR DORNAVIUS TACITUM IMITATUS QUO MODO
HEROUM BOHEMORUM MEMORIAM PROPAGAVERIT

Vix verbis exprimi potest, quanta indignatione tota fere Europa concussa sit, cum viginti septem Bohemorum primores imperatoris Ferdinandi II. iussu Pragae 21. Iunii 1621 ad supplicium producti essent. Facinus enim crudelissimum perpetratum est, quod a tolerantiae ac humanitatis dogmatibus, quae longos per annos Erasmo Rotterodamo auctore a multis sapientiae professoribus arte, moribus, factis summa cum laude culta erant, vel maxime abhorruit. Quae cum ita essent, mirandum non est non solum Bohemos, verum etiam viros doctos aliis nationibus ortos exstitisse, qui heroum immerito supplicio affectorum memoriam vindicarent. Quorum in numero Dornavium quoque Germanum fuisse hoc commentariolo breviter exponere venia mihi detur. Est enim palaeotypus *Piis Manibus primorum regni Bohemiae, a Ferdinando II. Pragae anno 1621 21. Iunii ut barbaro ac immanissimo, ita immerito ac indignissimo supplicio affectorum, sacrum, positum ab Adriano Varposco . . . Anno 1623* inscriptus, quem e praefatione P(auli) G(essinii) a B(ezdézí) Bohemi loco quodam ignoto Bataviae a. 1623 publici iuris factum esse apparet. Quis auctor Adrianus Varposcus esset, adhuc nesciebatur. Quin autem *Casparus Dornavius* per anagrammatismum (litterarum metathesin) tamquam *Adrianus Varposcus* personatus reperiendus sit, dubitari non potest. Quae cum ita sint, Dornavium oratorem et encomiastici litterarum generis scriptorem sui temporis elegantissimum C. Taciti historici illius Annales imitatum in verbis, stilo, sententiis denique exercendis miro quodam modo profecisse quis est, qui infitietur?

Humanistická bohemika ve Vratislavi

Před více než padesáti lety poskytla třetí třída tehdejší České akademie věd Karlu Hrdinovi stipendium k provedení průzkumu zahraničních humanistických bohemik. Ve zprávě o studijním pobytu ve Vratislavi, který byl vedle jiných cest uskutečněn z tohoto stipendia, uveřejněné ve *Věstníku ČAVU* 22 (1913), str. 375—77, připojil Hrdina seznam latinských humanistických spisů české provenience, které byly nově zjištěny v tanní městské a universitní knihovně. Vyslovil přitom přesvědčení, že seznam obsahuje větší významnějších vratislavských bohemik toho druhu. Zprávy, které jsme po léta získávali jednak přímou korespondencí s vratislavskou universitní knihovnou, jednak prostřednictvím německé Auskunftsbüro i z jiných pramenů, nikterak nenasvědčovaly tomuto tvrzení. Proto jsme se rozhodli vykonat další prohlídku vratislavských knižních fondů, jejíž výsledky nás utvrdily v přesvědčení, že Hrdina ani zdaleka nevyčerpal neobvyklé bohatství latinských bohemikálních tisků a rukopisů a že na tomto poli zbývá ještě vykonat mnoho práce. Vždyť i pro tu část Rukověti humanistického písemnictví, kterou Hrdina zpracovával právě v době své vratislavské cesty na podkladě Truhlářova materiálu a pro kterou mohl konat a také jistě konal heuristické práce nejdůkladněji, poskytoval tehdejší vratislavský materiál podle našeho zjištění nejméně o 7 samostatných spisů více, než jich Hrdina v uvedeném seznamu a v hotovém díle uvedl, o drobných příspěvcích ani nemluvíc. Toto zjištění je tím průkaznější, že část zpracovávaná Hrdinou obsahovala pouze zlomek jediného písmene (hesla *Caucalius — Collinus*; srov. *ZJKF* 3, 1961, str. 97). Obdobně nebo ještě ve větší míře mohou tedy být z vratislavských fondů obohaceny ostatní části Rukověti. Zaznamenáváme-li hned v úvodu své zprávy tato zjištění statistické povahy, činíme tak proto, aby si čtenář mohl učinit názornou představu o možnostech, které našim badatelům poskytuje studium ve Vratislavi, a nikoliv snad proto, abychom snižovali nesporné badatelské zásluhy našeho předchůdce v tomto výzkumu. Nelze totiž nevidět rozdíl v pracovních podmínkách, zejména v tom, že Hrdina byl nucen, jak sám ve své zprávě uvádí, teprve po návratu srovnávat své vratislavské záznamy s lístkovým materiálem Truhlářovým, s již vydaným sešitem Rukověti a s katalogy starých tisků, uložených v Praze, kdežto autoři této zprávy se mohli opřít o právě dokončený heslář pro všech pět předpokládaných svazků Rukověti,

který se osvědčil jako neocenitelná pomůcka nejen při redakčních, nýbrž i při všech dalších heuristických úkolech. Na druhé straně je ovšem nutno uvést, že časový program Hrdinův nebyl ani zdaleka tak omezený jako časové možnosti naše.

Od doby Hrdinova průzkumu ve Vratislavi nastaly značné změny. Městská knihovna se stala fondem knihovny univerzitní a obě byly značně ochuzeny válečnými ztrátami. Pro nás je zvláště bolestná ztráta bohemikálního konvolutu 4 0 10, obsahujícího některé unikáty, excerpované Hrdinou jen stručně. Podle údajů katalogu prý tento konvolut obsahoval také dvě knihy Carolidových epigramů z r. 1591. Tento tisk Hrdinou excerpován nebyl. Není-li v katalogu omyl v datu, šlo by o dosud neznámou práci Carolidovu. Hrdina uvádí ve svém seznamu nově objevených vratislavských bohemik celkem 51 tisků. Z těch bylo zatím zjištěno na místě 33 tisků, z toho několik ve větším počtu exemplářů, kdežto 13 tisků, vesměs ze zmíněného konvolutu 4 0 10, je, jak se zdá, nenávratně ztraceno. Ze zbývajících 5 tisků se snad ještě podaří aspoň některé zjistit.

Válečné ztráty vratislavských knižních fondů byly zčásti nahrazeny svozem knih, zvláště starých tisků, z různých slezských míst do vratislavské univerzitní knihovny, kde jsou tyto knihy až na malé výjimky vesměs přístupny badatelům. Většinou mají ovšem ještě samostatné katalogy. Mezi těmito přírůstky je značné množství bohemik, která se tak stávají našemu badateli přístupná v jediném místě bez časově náročného objíždění různých slezských měst. Plné využití těchto vzácných fondů umožní ovšem teprve jejich centrální evidence v hlavním katalogu, na níž se pilně pracuje. Sbírkyně Ossolinea, umístěné ve Vratislavi, nejsou tak vydatným nalezištěm humanistických latinských bohemik 16. a 17. stol. jako dříve zmíněné fondy.

Protože bylo hned na začátku zřejmé, že při našem průzkumu, omezeném na několik málo dnů, nebude možno zpracovat všechen dosud neznámý materiál, soustředili jsme se především na autory prvního svazku Rukověti (*A — C*), který byl v tu dobu ve sloupcové korektuře.

K našim nejpłodnějším humanistickým autorům patří beze sporu Václav Clemens Žebrácký, jehož tvorba v exilu překonala rozsahem a obsahovou aktuálností jeho předbělohorskou tvorbu ve vlasti. Jeho nesporný význam v naší literární historii je dokumentován již tím, že mu v době nedávno minulé věnovali závažné a objektivní studie přední představitelé bádání o našem latinském,

resp. národním humanismu, B. Ryba a J. B. Čapek. Na Slovensku se Clementem zabýval v poslední době v souvislosti s J. Jacobaeem J. Minárik. Ve vratislavské univerzitní knihovně jsou tři dosud nezpracovaná Clementova díla, z toho dvě i bibliograficky v souvislosti s Clementem zcela neznámá: *Rosa ... poetica inventione carmine elegiaco ... adumbrata* (1626, sign. 4 V 34,1), *Elegia supplex ad ... seniores, pastores et ephoros ecclesiae ... quae est in ducatu Bregensi* (1626, sign. 4 V 5731), *Mosa triumphatus ... felicibus potentissimorum foederati Belgii ordd. auspiciis, ... virtute ... Frederici Henrici Arausionensium principis ... anno ... 1632* (sign. 4 E 1,165). První dílo má věnování: *Dn. Reinhardo Rosae in Rosenegk, ... Lignio. ducis consiliario, reip. Vratisl. syndico et ducatus procellario*. Báseň, která následuje, je obměnou díla, které napsal Clemens r. 1621 s věnováním městské radě v Lipsku a jehož exemplář byl zjištěn r. 1961 v Jeně (univ. kn., sign. 8 Bud. Theol. 172/11). Obě varianty připomínají námětem dvě Clementova díla, nazvaná *Viola*, z nichž první vyšlo r. 1620 (Praha, kn. Nár. m. 59 F 23), druhé r. 1636 (B. Ryba, *LF* 56, 1929, str. 352n.). Jsou připojeny anagramy na jména osob, které Clemens v exilu poznal, verše jiných autorů na počest Clementovu a jeho báseň *Anacreon Latinus*, jíž se formálně podobá stejnojmenný pozdější spis humanisty exulanta Tobiáše Hauschkonia. Dílo *Elegia supplex*, v němž se Clemens obrací o pomoc ke kněžstvu břežského knížectví, je dokladem autorova pobytu v Břehu nejspíše v červenci 1626. V této básni se objevuje exkurs o Clementových osudech ve vyhnanství, který jsme dosud znali pouze z pozdějšího přetisku v *Miscellaneich* (1632, 13n.), a chvála tabáku, kterou Clemens později zařadil do díla *Gedanum* (1630). Nově poznaná díla *Rosa* i *Elegia supplex* vítaně doplňují výčet prací z Clementova slezského exilu. Z té doby jsme dosud znali jen málo významnou skladbu *Anagrammata* (1626, *Rukověť* I, str. 348n.), oslavující poněkud konvenčním způsobem město Vratislav a jeho znak. Dílo *Mosa triumphatus* (srov. B. Ryba, *LF* 56, 1929, str. 344, pozn. 2) bylo napsáno na počest vítězství vojska nizozemského spolku pod vedením Bedřicha Jindřicha Oraňského, pozdějšího místopředsedatele, nad Španěly r. 1632. Následkem tohoto vítězství bylo dobytí Maastrichtu a několika dalších měst na řece Maas (odtud název knihy; srov. H. Pirenne, *Histoire de Belgique* 4, Bruxelles 1911, str. 253n.).

Neúplný výčet děl šluknovského rodáka L. I. Codicia, který podává většinou z novodobé literatury *Rukověť* I, str. 383n., lze rovněž opravit a doplnit z materiálu býv. městské knihovny ve Vra-

tislavi. Jeden z vzácných Codiciových spisů, který tam byl podle svědectví katalogu uložen, se pohřešuje.

Pozornosti zaslouží úplný výtisk Collinových *Harmonií* (1555, sign. 8 U 150). V *Rukověti* I, str. 414 byl popis tohoto díla otiskn z neúplného exempláře pražského (univ. kn. 9 K 653). Cenné je zjištění dvou dalších Hauschkoniových vydání Campanova spisu *Cechias* (1654: sign. 8 E 688^a, 1660: 8 E 689). Nebyly shledány podstatné rozdíly proti vydání z r. 1652, pořízenému rovněž péčí Hauschkoniovou, ale již sama existence tří pozdních vydání Campanova spisu o českých králich je důkazem toho, že se toto dílo těšilo ještě dlouho po autorově smrti zájmu čtenářů, a to i v zahraničí.

Pod sign. 302 643 univ. kn. se chová spis *Anagrammatismi*, napsaný jihlavským rodákem Pavlem Crummiem na počest minstrberských knížat a jiných šlechticů. Charakteristické pro tento literární druh je doznání autorovo, že dílo nenapsal ze snahy po opravdovém básnictví, ale aby osvědčil vděčnost svým pánům.

Přínosem je také poznání dvou spisů slezského rodáka Jana Cyanea, který působil delší dobu v Čechách a na Moravě.

Ve zprávě o výzkumech v Německu bylo konstatováno, že bohemika ve spisech, vydaných v prvních desetiletích 17. stol. slezskými učenci Casparem Cunradem a Balthasarem Exnerem, nejsou dosud náležitě prozkoumána (*Věstník ČSAV* 70, 1961, str. 684). Již tehdy byly položeny základy k soustavnému studiu těchto bohemik (srov. *ZJKF* 4, 1962, str. 167n.; 6, 1964, str. 163n.). Správnější představu o jejich významu umožnilo však teprve nahlédnutí do vratislavského materiálu. V tamních fondech je uloženo dohromady na 100 prací Cunradových a několik desítek spisů Exnerových. Ani zde ovšem nejsou díla obou spisovatelů zastoupena v úplnosti. Mimo oblast našeho zájmu zůstala jejich náboženská lyrika nevelké básnické hodnoty. Hlavní pozornost se soustředila na zpracování druhé velké skupiny spisů, vydaných jejich péčí, k níž patří sbírky drobných básní, které jsou výrazem rozsáhlých literárních styků Cunradových a Exnerových. Byla zjištěna starší vydání veršů různých autorů (též Čechů) na Cunradovo heslo (srov. *ZJKF* 4, 1962, str. 168). Kromě toho bylo zjištěno 9 dalších Cunradových spisů, obsahujících bohemika. Jejich výčet bude uveden v novém vydání *Rukověti*. Průzkum Exnerových spisů nebyl dosud ukončen. Z těch, které byly zatím prohlédnuty, zaslouží největší pozornosti dílo *Carminum miscellorum} sylloge*, Lignicii typis Sartorianis (1605, sign. 4 E 1, 270), pro významnou předmluvu

týkající se hlavních představitelů literárního života v Praze za Rudolfa II., především lužického humanisty Jana Bocatia, známého výraznými vztahy k našemu území (o něm naposledy A. Frinta, *Dějiny a současnost* 1960, str. 22; srov. též *ZJKF* 6, 1964, seš. 4, č. 571). Na ukázkou zde uvádíme vybrané části této předmluvy:

(Fol. A 2a:) *Ad magnificum virum Casparem Franck, Sac. Caes. Mai. per Super. et Infer. Siles. consil. et archivor. praefectum . . . Ex me si quaeras, vir magnifice, cur hoc praescripto te compellem vel interpellem potius, qui pro me vel sola nominis umbra satisfaciat, praesto est Bocius. Quantus hic vir, tu nosti, ego tecum, nobiscum alii. Is cum regiam Pragensem rei publ. causa anno praeterito appuisset, per alios mihi, per me aliis cupivit insinuari. Ego qui alias ultro ad bonos bonus fluo, in amicitiam eius pleno currebam cursu et eos quoque, quos tum arsi et suspexi, conciliavi illi, hominum perpaucorum homines, quos honoris gratia nomino, Giphanium, Colerum, Clingerium, Gisbicium et, quod sibi praecipue honori iucunditatique duxit, nobilissimam Elisabetham Ioannam Westoniam Anglam, poetriam rari exempli, Ioannis Leonis I. C. in aula nostra (A 2b:) agentis coniugem, et cum illa virginem doctissimam Elisabetham Albertinam, utramque quinque linguarum peritissimam! De suis amicis cum ad me multum, de te ad me frequens illi sermo, isque talis, qualis esse debet amici de amicis ad amicum. Commendavit te, cui testimonium perhibet ipsa veritas, ab eruditione rara, humanitate singulari, virtute heroica et fide plus quam fida . . . Scrib. in Silesior. metropoli anno Rogate qVae aD paCeM (= 1605). . . Balth. Exnerus de Hirschberga, poeta Caesarius et regiae Pragensis agens.*

Cunradovi a Exnerovi se podobá rozsáhlými literárními styky s českými humanisty Bartholomaeus Bilovius ze Stendalu. Dosavadní vědomosti o jeho vztazích k našim zemím, které podává *Rukověť I*, str. 133, se podařilo již dříve rozšířit nálezem bohemik v jeho sbírkách epigramů (některé jsou též ve Vratislavi) a v díle: *Ad . . . Rudolphum II. . . Bartholomaei Bylovii Stendalii . . . Horti poetarum Germanorum III editio I. Francofurti ad Oderam impensis auctoris . . . 1596 (sign. 451 234)*. Jako přední humanistické básníky pocházející z Čech uvádí Bohuslava Hasištejnského (A 6a), Kašpara Cropacia (B 5a), Jana Maiora Jáchymovského (C 2b), Matouše Collina (C 7a), Václava Eckera (D 4b) a Jiřího Bartholda Pontana (E 1a). Tento poněkud subjektivní výběr (plzeňský rodák Eckerus zajisté nepatří k našim humanistickým velikanům!) opomíjí Jiřího Carolida a Jana Campana, jejichž básnická tvorba dosáhla vrcholu až po vydání tohoto Biloviova díla.

Vedle samostatných děl bohemikální povahy byl zjištěn větší počet bohemikálních příspěvků, jejichž autory jsou Carolides, Campanus, Clingerius, Cervus, Codicius, Crummus, Jizbický a mnozí jiní. Kromě toho byla zjištěna řada dalších exemplářů starých tisků, které byly dosud doloženy vzácně nebo ojedinelé.

Z Rhedigerovy sbírky nezachytil Hrdina, jak se zdá, ve svém stručném seznamu (str. 377) všechnu korespondenci, jejímiž účastníky byli podle svědectví katalogu naši humanisté. Tento nedostatek by se dal nyní po zničení značné části této vzácné sbírky již těžko napravit. Přesto by bylo radno důkladně zpracovat všechny údaje katalogu, které jsou pro nás významné, a ověřit, které z listů bohemikální povahy unikly zkáze.

Ani po podstatném doplnění výsledků Hrdinovy heuristické práce ve Vratislavi se neodvažujeme tvrdit to, co Hrdina tvrdil v citované zprávě, že totiž byla zpracována většina významných vratislavských bohemik. Naopak se podobá pravdě, že většina těchto spisů čeká teprve na své zpracování. Přesto nemíníme podceňovat výsledky svého nynějšího průzkumu ve Vratislavi. Navázali jsme osobní spojení s tamními knihovníky a vědeckými pracovníky, poznali jsme poválečné uspořádání vratislavských knižních fondů a podchytili značné množství cenného materiálu, který nám byl dosud z velké části nedostupný.

Za úspěch studijní cesty jsme zavázáni vděčností těm, kdo k ní poskytli možnosti. Jsou to doc. Dr. Marian Wolański, který svým laskavým pozváním a poskytnutím potřebné peněžní částky umožnil náš pobyt ve Vratislavi; univ. prof. Dr. L. Vareł, který projevil pochopení pro nezbytnost tohoto průzkumu k plnění jednoho z předních úkolů Kabinetu a poskytl potřebné studijní volno; Dr. P. Spunar, který za svého studijního pobytu v Polsku všestranně připravil půdu pro naši heuristickou práci; Dr. A. Tokarz, pracovník univ. kn. ve Vratislavi, který nás svými zasvěcenými informacemi seznámil s nynějším uspořádáním starých tisků a umožnil přísun neobvyklého množství materiálu i studium mimo stanovenou úřední dobu. Expedice fungovala překvapivě rychle a spolehlivě. Měli jsme dostatek příležitosti přesvědčit se o veliké péči, která se ve Vratislavi věnuje starým knižním fondům.

J. MARTÍNEK A D. MARTÍNKOVÁ

DE BOHEMICIS VRATISLAVIENSIBUS

Renatarum in Bohemia et Moravia litterarum monumenta Latina Vratislaviae in bibliotheca universitatis asservata, doctis nostratibus antea in eam urbem profectis incognita, nunc demum e tenebris oblivionis eruta enumerantur, recensentur, describuntur. Sunt opera Venceslai Clementis a Lybeo Monte, quae exul ad patronos Vratislavienses ac Bregenses misit, sunt carmina aliorum Bohemorum et Moravorum, quos inter L. I. Codicius Schlucnaviensis, Ioannes Campanus Vodnianus, Paulus Crummius Iglaviensis facile primum tenent locum, sunt poemata Ioannis Cyanei Capricollensis, qui aliquamdiu in Bohemia et Moravia vixit, sunt libri Bartholomaei Bilovii, qui eruditos Bohemos laudibus tulit, sunt denique Balthasaris Exneri et Casparis Cunradi, vatum in Silesia prognatorum, vix numeranda carminum volumina, quae ad res Bohemicas illustrandas mirum quantum lucis afferunt. Quod ut lectoribus exemplo probarem, verba praefationis in Balthasaris Exneri Carminum miscellorum syllogen scriptae commentariolo nostro inseruimus. Quamvis pervestigationis nostrae eventus spernendos esse non existimemus, ingenue tamen fatemur fontes illos egregios, qui in Silesiae metropoli mira cum ubertate et copia in nostrorum etiam indagatorum usum feliciter profluunt, summis tantum labris a nobis esse tactos multaque ibi etiam nunc in posterum restare viris artium peritis investiganda.

Diskuse a polemiky

BYLI V PODUNAJÍ KOLONOVÉ?

Od loňského roku probíhá na stránkách našich časopisů živá diskuse o otrokářské formaci, vyvolaná články sinologa Timotea Pokory, který dokázal, že otroctví v klasické formě, v jaké je známe z antiky, neexistovalo v Číně, a předložil k úvaze, zda bychom neměli vůbec upustit od označení *otrokářská formace*, poněvadž otrokářský způsob výroby byl podle něho spíše výjimkou ve vývoji světových dějin a nikoli zákonitým stupněm; navrhuje proto užívat pro starověké společností termínu *asijský výrobní způsob*.¹⁾ Proti němu a především proti označení antického výrobního způsobu za výjimku se postavil Jan Pečírka jednak v přednášce, proslovené v JKF 28. XI. 1963,²⁾ jednak ve dvou člancích.³⁾

Diskuse je dosud v proudu a nebylo ještě řečeno poslední slovo. Jisté je však tolik, že musíme méně generalizovat a více studovat konkrétní materiál. To platí samozřejmě, zkoumáme-li z kterékoli stránky hospodářské a sociální poměry v antice, speciálně otázku otroků, propuštěnců a kolonů, tedy nejen počátky a klasickou dobu otroctví, ale i jeho doznívání. Zvláště o kolonátě byly v poslední době napsány objektivní studie,⁴⁾ nesmíme však příliš zobecňovat a podle poměrů v jedné oblasti mechanicky usuzovat na poměry v jiných provinciích. A tak se můžeme ptát, zda byl kolonát v římském impériu tak obecným jevem, že bychom musili předpokládat jeho existenci i v těch oblastech a provinciích, kde k němu nebyly vytvořeny podmínky. Takovou oblastí byly, jak se zdá, i podunajské provincie v II. a III. století.

Pochybnosti o kolonátu v Podunají v této době v nás vyvolal článek maďarského kolegy G. Alföldyho o otrocích a propuštěncích v Dalmácii.⁵⁾ Alföldy pečlivě shromáždil a interpretoval všechny nápisné doklady, mezi nimi také nápis *CIL III 13858* z Ilidže u Sarajeva, v němž spatřuje konkrétní doklad pro kolonát.⁶⁾ Zkratku *col.* za jménem dedikanta Charmida nerozvádí totiž *col(oniae servus)*, jak činili dřívější vydavatelé nápisu,⁷⁾ ale uvažuje o doplnění *col(onorum servus)* nebo prostě *col(onus)*. *Colonus* v obou možných doplněních pro něho značí nájemce. Druhou možnost pokládá za méně pravděpodobnou, poněvadž v tomto případě by byl kolonem cizí otrok. Pro první doplnění, které se mu zdá vhodnější, se odvolává na A. Mócsyho,⁸⁾ jenž v nápisu *CIL III 4150* z pannonské Savarie shledával v témž označení otroky kolonů (domníval se při

tom, že plurálem je naznačeno společné vlastnictví několika kolonů).

Avšak Alföldy přehlédl, že Mócsy sám po mém upozornění⁹⁾ od tohoto názoru upustil.¹⁰⁾ Že v Savarii nejde o otroky kolonů, ale o obecní otroky, shledala nezávisle na mně rovněž J. M. Štajermanová.¹¹⁾

Mócsy se tak vrátil k původnímu výkladu Mommsenovu a připoštl, že nelze mluvit o nějakém přímém dokladu kolonátu v Savarii, přesto se však nevzdává myšlenky na kolonát a výslovně dále říká:¹²⁾ „Doch kann das völlige Verschwinden der Sklaverei in Oberpannonien nach den Markomannenkriegen kaum anders gedeutet werden als mit dem Erscheinen des Kolonats. Mit dem Verschwinden der Sklaven verschwanden nämlich die Großgrundbesitze nicht: sie haben sich sogar allem Anschein nach weiterentwickelt.“ Právě tento dodatek nás vybízí, abychom se trochu podrobněji zabývali otázkou, zda můžeme v Pannonii a v Dalmácii a vůbec v podunajských provinciích II. a III. století shledat nějaké stopy kolonátu, anebo zda jde pouze o *petitio principii* bez dostačného odůvodnění.

Všimněme si nejprve uvedeného nápisu *CIL* III 4150 ze Savarie, pocházejícího z roku 188. Jde o seznam kuriálů pěti kurií, mezi nimiž je mnoho nejen propuštěnců, ale i otroků. Nás zajímají především *Valentinus col.* (sl. II, ř. 8), *Secundinus col.* (sl. II 14), *Selefujcus colonor.* (V 23); dále jsou tam dva propuštěnci obce označení gentiliem *Colonius: Colonius Valerianus* (V 21), *Colon(ius) Vindicianu[s]* (V 22), což správně vyložil už Mommsen v lémmatu k tomuto nápisu podle podobného jména Publicius a později ve speciální studii o jménech obecních propuštěnců potvrdil L. Hal-kin,¹³⁾ který však toto jméno nenašel v žádném jiném nápisu. Tři otroky, jež uvádíme na prvním místě, označuje Mommsen *servi colonorum*, při čemž mlčky předpokládá, že slova *coloni* je užito ve významu často dosvědčeném, totiž „občané kolonie“.¹⁴⁾ Typickým dokladem pro tento význam je spojení *coloni coloniae*, často v genitivu *colonorum coloniae* na olověných trubkách římských vodovodů, a to v zkrácené i plně vypsané podobě, jak ji nacházíme v Ostii (*CIL* XIV 5309 ^{2. 3. 4. 5. 8}). Tento genitiv *colonorum* vyjadřuje tedy vlastnictví kolonie, ať jde o vodovodní trubky nebo o otroky.

Není pochyb, že také u jména Seleukova v Savarii je třeba rozvést zkratku *colonor.* jako *colonor(um)*, a podle tohoto vzoru můžeme týmž způsobem číst *col.* u Valentina a Secundina, kde nebylo na kameni místo pro vypsání *colonor.* Jinak nezkrácený (nebo ne-

patrně zkrácený) genitiv *colonorum* ve významu „obecní otrok kolonie“ nacházíme v podunajských provinciích pouze v tomto nápise, což také asi svedlo Mócsyho k chybné první interpretaci, kdežto v severní Itálii, především v Aquilei, která byla s Pannonií v nejživějších obchodních stycích, nacházíme těchto dokladů několik. V jednom nápise z Aquileie (*CIL* V 1084) máme týž obrat, *Helio* (dativ) *colonorum* — podle souvislosti nelze pochybovat, že jde o obecního otroka. Také ostatní doklady jsou instruktivní: *Priscus colonofrum] Aquil(eiensiū) s[ervus]* (Aquileia — Pais, *Suppl. Ital.* 198); *Bellico colofnor(um) A]quileiens(ium)* (Aquileia — *CIL* V 1127); *-lion [co]lon(orū) Aq(uileiensiū)* (Aquileia — Pais, *Suppl. Ital.* 211 + 1139); *Euangelus colonorum Polensium* (Pola — *CIL* V 7).

Je pozoruhodné, že kromě těchto dokladů z Pannonie a severní Itálie není nikde, pokud vím, rozepsán genitiv *colonorum* u jména obecního otroka, nýbrž je použito jen zkratky *c.* nebo *col.* Tuto zkratku můžeme rozvést buď *col(onorum)* nebo *col(oniae)* podle toho, co následuje; *col(onorum)* je to všude tam, kde následuje ještě jednou *c.* nebo *col.* (tj. *colonia*), např. v *CIL* IX 699 ze Sipontu *Liberalis col(onorum) col(oniae) Sip(onti)* nebo v *CIL* II 2229 z Corduby *[Tr]ophimus c(olonorum) c(oniae) P(atriciae) ser(vus)*. A tak můžeme u jiného obecního otroka ze Savarie, *Daphna* (*CIL* III 4152) doplnit buď *col(oniae)* *Sav(ariae)* nebo také *col(onorum)* *Sav(ariensiū)*. Zároveň lze doplnit doklady z dunajských provincií ještě o nápis z Herbersteinu z území Solvy (*CIL* III 5501), kde jméno *Secundinus c.* můžeme vyložit jako *Secundinus c(olonorum)*.¹⁵⁾

Doplnění *col(onorum)* nebo *col(oniae)* ovšem předpokládá, že jde o otroka kolonie, což by se hodilo i pro Ilidžu. Tam totiž bylo v posledních letech odkryto rozsáhlé sídliště městského charakteru ze III. stol. jménem *Aquae S...*; E. Pašalić připisuje mu právem postavení municipia nebo kolonie¹⁶⁾ a doplňuje proto také v uvedeném nápise *Charmidis col(oniae servus)*.¹⁷⁾ Můžeme právě tak dobře doplnit jenom *col(oniae)* nebo *col(onorum)*, jak činí ostatně i Alföldy, avšak *colonorum (servus)* nelze vykládat jinak než jako „obecní otrok kolonie“.

Alföldy se odvolává, aby dokázal existenci kolonátu, také na nápis *CIL* III 6313 = 8333 z dolů v Rudniku z doby Septimia Severa, kde zkratka ablativu *colon(is)* těžko může znamenat něco jiného než svobodné nájemce, jak to chápe i M. Rostowzew.¹⁸⁾ Zde je situace zcela jiná než v Ilidže; jde totiž o svobodné občany

mající *tria nomina*, nájemce dolů, které bývaly pronajímány i dříve, a nikoli o zemědělské kolony.

A tak se nakonec můžeme ptát, zda vůbec existoval před IV. stol. v podunajských provinciích zemědělský kolonát, když dva jediné doklady, ze Savarie a Ilidži, které jsou uváděny jako jeho důkazy, je třeba vykládat zcela jiným způsobem. Neznám žádný epigrafický doklad pro kolonát nejenom ve II. a III. stol., ale ani v době pozdější. Existence kolonátu v podunajských provinciích se předpokládá jen z analogie s ostatními provinciemi a podle pozdních nepřímých literárních zpráv.¹⁹⁾

Tento náš závěr je v souladu s tím, co říká např. J. M. Štajermanová v kapitole, věnované podunajským provinciím v II. a III. stol.;²⁰⁾ přiznává, že neznáme žádný epigrafický doklad pro existenci kolonů nebo otroků připoutaných k půdě v podunajských provinciích.²¹⁾ Vysvětluje to v neposlední řadě tím, že v podunajských provinciích dosáhlo otroctví vrcholu poměrně pozdě, až ve II. a III. stol., kdy již v ostatních částech římského impéria upadalo. Podobně mluví E. Swoboda ve své syntetické práci o Carnuntu:²²⁾ „Es ist auf dem Territorium Carnuntums auch kaum zur Bildung von Großgrundbesitz mit einer Unzahl von Sklaven, Kolonen und Angestellten gekommen...“ Tento fakt lze vysvětlit i malým stupněm romanizace Pannonie, což právě E. Swoboda tak často zdůrazňuje.²³⁾

L. VIDMAN

POZNÁMKY

¹⁾ *ArOr* 31, 1963, 353—363; *ČsČH* 11, 1963, 615—627; *Lit. noviny* 12, 1963, č. 43, str. 3.

²⁾ *Résumé* v *ZJKF* 6, 1964, 112—113.

³⁾ *Lit. noviny* 12, 1963, č. 50, str. 9 spolu s J. Peškem; *ČsČH* 12, 1964, 406—423.

⁴⁾ Uvedme alespoň J. Kolendo, *Kolonat w Afryce rzymskiej w I—II wieku i jego geneza*, Warszawa 1962; srv. recenzi J. Buriana, *LF* 86, 1963, 169.

⁵⁾ *Acta ant. Hung.* 9, 1961, 121—151.

⁶⁾ *Ibidem* str. 139.

⁷⁾ V *CIL* podle Patschovy *editio princeps*; stejně tak E. Pašalić *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu*, n. s. 15, 1959, 116.

⁸⁾ *Acta ant. Hung.* 4, 1956, 232—233.

⁹⁾ Pisemné sdělení; srv. i noticku v *LF* 83, 1960, 68, pozn. 3.

¹⁰⁾ *Die Bevölkerung von Pannonien bis zu den Markomannenkriegen*, Budapest 1959, str. 39 s pozn. 159.

¹¹⁾ U P. Olivy, *Pannonie a počátky krize římského imperia*, Praha 1959, str. 271, pozn. 130; v anglickém znění *Pannonia and the Onset of Crisis in the Roman Empire*, Praha 1962, str. 347, pozn. 130.

¹²⁾ A. Mócsy, *Die Bevölkerung von Pannonien*, str. 39.

¹³⁾ *Antiquité classique* 4, 1935, 129—130.

¹⁴⁾ Viz např. Thes. l. L. s. v. *colonus* C, sl. 1711; Seeck, *RE* IV 485; indexy k jednotlivým částem *CIL* s. v. *Res municipalis*; k nuancím A. Calderini, *Aquileia Romana*, Milano 1930, str. 264.

¹⁵⁾ Srv. již *LF* 83, 1960, 68.

¹⁶⁾ Uv. spis (výše pozn. 7), str. 113—136.

¹⁷⁾ *Ibidem*, str. 116.

¹⁸⁾ *Studien zur Geschichte des römischen Kolonates*, Leipzig-Berlin 1910, str. 408. — Není bez zajímavosti, že také tento nápis je v indexu *CIL* III (str. 2548) zařazen pod heslo *coloni* ve významu obyvatel kolonie.

¹⁹⁾ Např. *Cod. Iust.* XI 53 (*De colonis Illyricianis*) z roku 371.

²⁰⁾ *Krizis rabovladel'českého stroja v zapadnych provincijach římskoj imperii*, Moskva 1957, str. 227—257.

²¹⁾ *Ibidem*, str. 250.

²²⁾ *Carnuntum, seine Geschichte und seine Denkmäler*, Graz-Köln 1958³, str. 126.

²³⁾ *Naposledy Anzeiger der phil.-hist. Kl. der Österr. Ak. d. Wiss.* 1963, 153—173.

Résumé

EXSTITERINTNE COLONI IN TERRIS DANUBIO ADIACENTIBUS

E duobus titulis, altero Pannonico *CIL* III 4150, altero Dalmatico *CIL* III 13858, nonnumquam colligebatur in provinciis Danubianis colonatum exstitisse. At contra in hac commentatiuncula ostenditur in utroque titulo agi non posse nisi de servis colonorum, id est de servis publicis coloniae. Coloni glebae adstricti imprimis in Pannonia saec. II—III nulli fuisse videntur.

LATINA JAKO PŘEDMĚT SPOLEČNÉHO ZÁKLADU

Na filosofických fakultách se vyučuje kromě latiny jako oboru i latině jako jednomu z předmětů společného základu. Na filosofické fakultě KU v Praze se to týká posluchačů, kteří studují románské jazyky, historii (kromě těch, kteří jsou orientováni na nejnovější dějiny), archivnictví, uměnovědné obory (dějiny hudby, divadelní vědu a dějiny umění), a kromě toho jest zaveden tzv. výběrový kurs latiny pro ty posluchače, kteří si zvolili latinu místo povinného světového jazyka. Latina se dále vyučuje ve společném základu na fakultě všeobecného lékařství, na fakultě hygieny, stomatologie, na fakultě veterinární a nepovinně i na právnické fakultě. Jak známo, tato situace vznikla jednak proto, že na uvedené fakulty přicházejí studovat posluchači, kteří neměli na střední škole latinu vůbec nebo měli jen latinu nepovinnou a přitom studují obor, který nezbytně vyžaduje znalosti latiny, jednak proto, že pro uvedené studium je nutná znalost speciální latiny, které se nemohou naučit na střední škole. Této potřebě byla přizpůsobena i náplň výuky, takže dnes učíme latinu lékařskou, právnickou apod. Pojednám jen o latině, která je součástí společného základu na filosofické fakultě.

Studující románských jazyků se seznamují ve třech semestrech po dvou hodinách především s lexikální stránkou jazyka latinského a s filologickou terminologií, aby mohli úspěšně studovat historickou gramatiku svého oboru a rozumět textovým a odborným komentářům. Při tom je nutno provádět analýzu slovní i větnou, dbát na výslovnost, přízvuk, všímat si etymologie, tvoření slov, významu praefixů a suffixů, vývoje systému deklinačního, slovesných forem a důsledně srovnávat jazykové jevy v latině s jazyky románskými i jinými. Také je třeba vhodným způsobem do tohoto vývoje začlenit i jevy v latině vulgární. Protože dnes přicházejí na fakultu studovat románské jazyky i posluchači, kteří je neznají tak důkladně ze střední školy a musí se tudíž jazyku svého oboru učit také na vysoké škole, snažíme se důslednou aplikací uvedených gramatických jevů, aby oba jazyky si navzájem pomáhaly a doplňovaly se už v tomto stadiu.

Podobně speciální náplň má latina pro obory historické, kde má umožnit porozumění odbornému textu, což také v sobě zahrnuje znalost odborné terminologie. Zde nejvíce postrádáme základní gramatickou přípravu ze střední školy, neboť ve dvou semestrech po třech hodinách týdně je velmi těžko dát posluchačům historie

výcvik k překládání odborného textu. Tady bychom velmi uvítali dvojfázovost výuky; nahromaděním látky v poměrně krátkém časovém úseku nedosáhneme totiž toho, aby se gramatické jevy posluchačům vžily. Spoléháme tedy na to, že posluchači v rámci potřeby svého příštího studia si na základě toho, co s nimi bylo probráno ve dvou semestrech, prohloubí své vědomosti v latině sami.

Posluchači dějin umění a divadelní vědy mají latinu dvě hodiny týdně po dobu dvou semestrů. Potřebují ji pro odbornou terminologii, pro analýzu titulů a nápisů a pro posuzování literárních a výtvarných děl. Ve vyhrazené době je nutno se omezit jen na základní tvarosloví a nejběžnější slovní zásobu.

Studium archivnictví se bez latiny neobejde. Po dobu sedmi semestrů — zpočátku po třech, později po dvou hodinách týdně — se probírá nejdříve důkladně gramatika aplikovaná na větách s medievalistickou literární náplní, pak následuje četba a výklad středověkých textů, zejména listin a kronik. Rozsah i náplň studia latiny zde vyhovuje a posluchači mají možnost souběžně s odbornými disciplínami si své znalosti latiny ověřovat a doplňovat.

Studium gramatiky na jazykovém materiálu vybraném z literatury příslušného oboru pokládám za přínos jak latině tak odborným disciplínám.

Posluchači dějin hudby se učí latinu ve čtyřech semestrech po dvou hodinách týdně. Potřeba latiny na tomto oboru studia je evidentní. Je nutná pro terminologii nejen hudebně vědeckou, ale i historickou, teoretickou, estetickou a filosofickou. Četba hudebně teoretických traktátů, které tvoří podstatnou část studia dějin hudby a které jsou velkou většinou latinské nebo do latiny přeložené, není možná bez důkladné znalosti latiny. Učební plán (hudební paleografie, všeobecné dějiny hudby, nauka o hudebních formách, rozbor skladeb instrumentálních a vokálních, nauka o harmonii) vyžaduje nejen dobrý výcvik gramatický, ale i schopnost překládat odborné texty a znát přehledně antickou metriku. Snížit dobu výuky v tomto oboru na tři nebo dokonce dva semestry by bylo velmi škodlivé a jistě by vedlo ke snížení předpokladu studovat uvedené hudebně teoretické disciplíny.

Zde bych rád ukázal na dvou úryvech — namátkou vybraných — z nichž jeden je hudebně teoretický, druhý je zhudebněný, jednak to, jaké jsou nároky na znalosti latiny v tomto oboru studia, jednak to, že je nutné provádět výuku latiny s určitým speciálním zaměřením. Text hudebně teoretický je vzat z T. B. Janovky: *Clavis ad*

Thesaurum magnae artis musicae, Pragae 1701, str. 83: Notae Musicae quamvis in genere omnes characteres ac signa in hac Arte usitabilia dici possent, signa item diversa variarum tactû mensurarum, custodis, ligaturae, repetitionis, mordantium, accentuum & aliorum similium; quae suis locis invenienda sunt secundum alphabetum: in specie tamen & per Antonomasiam ab Authoribus & passim Musicis omnibus dicuntur figurae illae, quibus voces cantabiles, lusibiles, inflabiles aut Tympanis pulsabiles, quarum etiam sunt repraesentatrices indicantur, & secundum signorum tactû diversitatem demonstrantium veritatem, octifariamque hodie sui speciem tardius aut celerius proferuntur.

Zhudebněný text je z Buschorova výboru *Carmina Burana*, Insel-Verlag, Leipzig 1958, str. 24:

Veris leta facies
 mundo propitiatur,
 hiemalis acies
 victa iam fugatur.
 in vestitu vario
 Flora principatur,
 nemorum dulcisono
 que cantu celebratur.

Flore fusus gremio
 Phebus novo more
 risum dat, hoc vario
 iam stipate flore.
 Zephyrus nectareo
 spirans it odore;
 certatim pro bravio
 curramus in amore.

Ze své zkušenosti mohu říci, že posluchači hudební vědy chápou důležitost latiny pro své studium a po příslušné gramatické průpravě jsou schopni takového texty překládat a pochopit jejich smysl. Někteří, kteří se rozhodli pro studium starší hudby, pokračují v latině dobrovolně i po čtvrtém semestru.

Z této funkce latiny jako pomocné disciplíny vyplývají důsledky pro latináře i latinu. Učitelé latiny ve společném základu se musí seznámit v oboru terminologie i obsahové náplně — na to by mělo být pamatováno i při studiu latiny jako hlavního předmětu — s touto speciální latinou a dále musí být ve stálém styku s odbornými katedrami, kde budou zjišťovat, do jaké míry jim latina pomáhá a co je od ní požadováno. Na základech ze střední školy je nutno postavit speciální výcvik na vysoké škole, který střední škola nemůže dát a nebude jej moci dát ani při ev. zavedení povinné latiny na středních školách pro omezený počet žáků. Podíváme-li se dnes na výuku světového jazyka ve společném základu, vidíme, že má odborné zaměření, že se učí angličtině s jinou náplní pro filosofy, s jinou pro filology, matematiky apod., při čemž se staví na všeobecných základech, které si posluchači přinesli ze střední školy.

Pro latinu k tomu dnes sbíráme zkušenosti a na jejich základě je nutno pokračovat. Bude k tomu zapotřebí shromáždit vhodný instruktivní materiál a stálo by za námahu opatřit jej i pro výuku latiny právnické a věnovat jí více pozornosti. Jen tak dáme latině její cíl, usnadníme posluchačům hlouběji proniknout do těch oborů, kde je latina nutná, a dosáhneme tak úzkého spojení mezi latinou a studovaným oborem, aby posluchači chápali svůj obor i latinu jako celek.

A závěrem, co bychom chtěli od učitelů latiny na středních všeobecně vzdělávacích školách. Zaměřovat nepovinnou latinu na středních školách výhradně na zájemce o antickou kulturu by potřebám latiny na vysoké škole mnoho neprospělo. Je nutno i při omezených možnostech poskytnout žákům určitý základ gramatických a lexikálních znalostí a promyslet při tom takovou formu výuky, která by udržela zájem. Samozřejmě, doplnění vhodnou zmínkou o antickém divadle, literárních a uměleckých ohlasech antiky v různých epochách a u různých národů, otázkami odborné vědecké terminologie apod. může jen prospět, ale nemůže latinu nahradit. Všichni usilujeme o to, aby se znalost latiny stala jedním ze spolehlivých předpokladů úspěšného studia na vysoké škole.

J. BEJLOVEC

Résumé

LINGUA LATINA—FUNDAMENTUM STUDIORUM HUMANIORUM

Nonnullae doctrinae — philologiam, historiam, artem medicinam, iuris prudentiam dico — sine linguae Latinae peritia nec disci nec coli possunt. Quo modo studium linguae Latinae singulis disciplinis in facultate philologica docendis accommodandum sit, ut doctrinae ipsi auxilium quam maximum afferat, demonstratur duobus exemplis ex arte musica sumptis.

SEVERÁK

*Horké slunce mění zelenou trávu v suchopár,
v těžkém poledním vedru oblázky žíří,
a než ještě chaluhám poslední vlhkost odejme žár,
slaný jich zápach kol dokola se šíří.*

*Opouštějíce vyprahlá doupata a zřícenin skryše,
k murénám ve vodě se přidružují hadi,
a tam, kde v moři se zrcadlíci bárky leží tiše,
jedině rackové plachtí nad moře mramornou hládí.*

*Však náhle v tu pohodu nesoulad jakýs vtrhne,
a světlé a hladké moře se naráz zčeří a ztmaví,
neb Severák jak divoké zvíře se na ně vrhne.*

*Hned první závan větru rackové pokřikem zdraví,
a prorážejíce vlny plné chladivé pěny,
na břeh se vracejí hadi a ke dnu murény.*

**Z novorečtiny přeložil
L. HOCH**

Za profesorem Karlem Wenigem

Zpráva o úmrtí Karla Weniga († 12. 3. 1964) nerozvířila hladinu našeho veřejného života, dotkla se spíše jen kruhu jeho rodiny, přátel a žáků. Ani těchto několik řádek ostatně nechce být více než vzpomínkou jednoho z žáků, tím spíše, že obsaženější a nepochybně i zasvěcenější nekrolog vyjde od povolanějšího autora v Listech filologických, v nichž profesor Wenig zanechal nejednu stopu své plodné činnosti.

Karel Wenig se narodil 5. června 1878 v Olomouci jako syn profesora klasické filologie a pak zemského školního inspektora Františka Weniga. Středoškolské vzdělání získal v Praze na gymnasiu na Smíchově a v Praze II. v Křemencově ulici. Po maturitě se věnoval studiu klasické filologie na filosofické fakultě Karlovy university, jež skončil r. 1902, kdy se stal středoškolským učitelem klasických jazyků a češtiny; téhož roku dosáhl také hodnosti doktora filosofie. Působil postupně na Akademickém gymnasiu v Praze, na gymnasiu ve Slaném a konečně na gymnasiu v Křemencově ulici v Praze. Dne 6. ledna 1908 byl habilitován pro obor klasické filologie na filosofické fakultě Karlovy university, mimořádným profesorem byl jmenován 2. srpna 1920, řádným profesorem se stal 20. prosince 1921.

Jako člen mladší generace našich klasických filologů jsem se s profesorem Wenigem setkal až v posledních letech jeho vysokoškolského působení. Seznámení s ním nebylo snadné. Na fakultě se zdržoval vždy jen krátce; také v univerzitní knihovně nebyval častým hostem. Nejpřístupnější byl v svém zátiší

na Závisti u Modřan, kde se věnoval s veškerým úsilím vědecké práci. Její výsledky ukládal do svých studií a článků; v posledních letech pracoval téměř výhradně jen na dokončení svých Dějin řeckého řečnictví. Zvláštní péči věnoval i svým přednáškám, zvláště tématům o literární kritice nižší a vyšší a o římském romantismu, kam zahrnoval především římské lyriky okruhu Messalova, neváhaje zde — jako ostatně ani při jiných příležitostech — užívat termínů nových pro antické literární či jiné jevy, neboť antika byla pro Weniga stále živá a stále se oživovala; klasická filologie (chápaná v nejširším slova smyslu) měla podle jeho názoru právo a povinnost držet s vývojem krok. Soustavnému studiu nových literárních směrů a jejich konfrontaci s antikou věnoval proto Wenig v posledních letech života mnoho času a energie.

Při své poslední návštěvě jsem se setkala s prof. Karlem Wenigem v jeho Tuskulu na Závisti, v domě obklopeném podzimní zahradou v plném květu za vlnidného nedělního odpoledne. Hovořil klidným a dokonale vyrovnaným hlasem o svých plánech a o novinkách z klasické filologie, která ho stále zajímala. Zdálo se, že k lidem a k jejich názorům přistupuje jako ke květinám, které tak miloval a také výběrně znal — téměř s pocitem jakési obavy pro jejich křehkost. Zatímco jsme diskutovali o Xenofontovi, Démostenovi, Tacitovi a o jiných autorech, pokročilo odpoledne a nastával večer. Pak jsme se rozloučili. Bylo to mé poslední rozloučení s Karlem Wenigem.

J. Hejnic

Z nové literatury

L'histoire et ses méthodes (Encyclopédie de la Pléiade). Volume publié sous la direction de Charles Samaran. Paris, Librairie Gallimard 1961. Stran 1771.

Kniha je typem publikace, která je v našem prostředí neobvyklá. Vynikající odborníci se sdružují ke kolektivnímu dílu, v němž se zamýšlejí více esejistickou než deskriptivní formou nad smyslem historické práce a nad jejími metodami. Velká část knihy je věnována pramenům; z různých stran se uvažuje o jejich významu, funkci a způsobech interpretace. Redakce neomezovala autory jednotlivých statí a ponechávala jim volnost v tom, co chtějí zdůraznit a co chtějí opomenout. Nepředpisovala ani, že by kniha měla vycházet hlavně z materiálu antického a středověkého. Přesto však převážná část statí se opírá o antický a středověký materiál, takže kniha je zároveň jakýmsi uvedením do studia starověké kultury a medievalistiky.

Mnoho místa je věnováno dějinám jednotlivých oborů. Tak je tomu přirozeně i v úvodní stati (*Qu'est-ce que l'histoire*), v níž vychází H.—I. Marrou od antických autorů, aby na nich ukázal vývoj historického myšlení a umění klást otázky a odpovídat na ně; od každého historika pak vyžaduje, aby měl velký rozhled a filosofické vzdělání a aby nezanedbával žádnou složku dějinného vývoje.

Následují obecné statí o místě a času, v němž se odehrávají dějiny (tj. chronologie, historický zeměpis, šíření zpráv apod.). Největší část knihy tvoří oddíl nazvaný *Recherche méthodique des témoignages*. Neméně zajímavé jsou i další oddíly, především o konzervaci a zpřístupňování památek a o kritickém využití pramenů. Není možné podrobně rozebírat všechny články,

a proto si všimneme jen některých, věnovaných převážně antice a středověku, které mohou zajímat čtenáře tohoto časopisu.

Články o antické archeologii přispěli R. Bloch (*Méthodes modernes de l'archéologie*) a P.—M. Duval (*Archéologie antique*, ve dvou částech). Obě statí jsou velmi instruktivní, i když snad nepřináší takové poznatky, o kterých bychom se nemohli dovědět odjinud. Bloch několikrát zdůrazňuje, že teprve prehistorikové vypracovali přesnou výkopovou metodu, tj. dodržování stratigrafie, komplexnost při výkopu, již se nedbalo v minulých stoletích, kdy se hledaly téměř výhradně sochy a nápisy. Podobně Duval konstatuje ve své stati, zaměřené především historicky, že archeologové se učili metodě teprve postupně, hlavně od doby objevení Pompejí; zanedbáním některé stránky byly často způsobeny nenapravitelné škody. Z nových metod uvádí Bloch např. leteckou fotografii, podmořskou archeologii a různé elektromagnetické detektory; zvláště zajímavý je výklad o fotografických sondách, používaných při výzkumu etruských hrobov.

Poměrně rozsáhlá je studie věnovaná *numismatice*, v níž se J. Babelon zamýšlí také nad obecnými otázkami, jako je základní směna, vznik peněz, barbarské napodobování ražeb, falšování mincí atd. Popírá přitom názor, tradovaný už od Aristotela, že v primitivním stadiu neexistovalo žádné platidlo a měnily se přímo výrobky; soudí naopak, že vždy existovaly drahé kovy, nějakým způsobem

dělitelné (sem patří např. mykénské prsteny) a že základem jakékoli mince byla určitá váha.

Mistrovsky je charakterizována *epigrafie* v stati, kterou napsal L. Robert. Velmi názorně vysvětlil, že právě antická epigrafie řecká a latinská je nejtypičtějším příkladem epigrafie vůbec, poněvadž nikdy jindy nápisy nedoznaly tak velkého rozšíření a nenabýly takového významu jako v antice: zvláště řecká města jimi byla doslova přeplněna. Robert volí příklady většinou z řeckých napsů, jak to odpovídá jeho zaměření, z latinských pak téměř výlučně až z doby císařské, takže římské republikánské nápisy zůstávají poněkud stranou. Velmi důležitá jsou jeho upozornění na některé omyly, k nimž dochází při populárním výkladu, jako že nápisy by nahrazovaly archívy nebo že by jich bylo užíváno místo vyhlášek a reklam; existovaly i archívy se záznamy psanými na papyru a pergamentu i vývěsní dřevěné tabule, při vytesání do kamene šlo jen o trvalejší zachování dokumentu a o zpřístupnění veřejnosti. Robert zdůrazňuje význam napsů především pro dějiny hospodářské a sociální, podrobněji se pak zabývá zvykem povolávat cizí soudce, aby rovnali třídní spory v městech. Správně varuje před podceňováním napsů (stejně jako papyrů a archeologických památek) ze strany některých historiků i naopak před přeceňováním významu jednotlivého napsu vytrženého ze souvislosti; nápis musí být zasazen i do geografického prostředí. Důrazně upozorňuje, že nápisný text je možno často rekonstruovat s naprostou jistotou a opět varuje před Mallonovou teorií, předpokládající časté chyby kameníků, kteří špatně četli předlohu psanou kurzívou.

Ve srovnání s tímto elogiem pů-

sobí dosti skeptickým dojmem statí bezprostředně následující, kterou napsal neméně znamenitý odborník A. Bataille o *papyrologii*. K publikování jakéhokoli textu zachovaného na papyru je totiž třeba nejen důkladné paleografické průpravy, která je prvním předpokladem, ale i znalostí téměř ze všech oborů antických studií, což dnes už těžko může zvládnout jedinec; dále vadí roztržitostnost publikací podle jednotlivých sbírek a jejich poměrně vysoká cena, takže je jen málo knihoven, kde by byla zastoupena všechna papyrologická literatura; v tomto oboru je také velmi těžké psát syntetické práce. Tím ovšem nechtěl Bataille odradit mladé adepty této speciální disciplíny, spíše je vybidnout ke kolektivnímu úsilí.

Jedna z neobširnějších statí encyklopedie je věnována *kritice textů*. R. Marichal v ní postupuje od první přípravy textu až po všestrannou interpretaci; nejvíce se zabývá vlastní textovou kritikou. V zásadě stále platí Lachmannova metoda, modifikovaná pouze nejnovějšími výzkumy, o nichž Marichal podává dobrý přehled. Co se týče děl psaných řecky a latinsky, naprosto nelze pochybovat o tom, že k cíli vede jedině klasický postup, při němž se text rekonstruuje na základě kolace všech rukopisů. Obtížnější je situace např. ve staro-francouzských památkách, při nichž se má hledět i ke grafice, která — stejně jako jazyk — nebyla ustálena. V takových případech doporučuje Marichal sestavit nejprve stemma rukopisů a podle něho vybrat nejlepší rukopis, nejbližší originálu jak jazykem tak místem vzniku, a ten vzít za základ. Jeho text má vydavatel reprodukovat přesně, podle jiných rukopisů má opravit jen zřejmé písařské chyby a popřípadě doplnit lakuny. K tomu je ovšem třeba dát dvojí textový

aparát; v prvním jsou uvedena původní čtení základního rukopisu, v druhém různovětní rukopisů ostatních, sdružených pokud možno do skupin. Takovýto postup je však, myslím, možný jen u těch děl, u nichž známe autora nebo alespoň dobu a místo vzniku. Proti obvyklé ediční praxi, která ponechává v textu vydání chyby autora samého a nanejdříve na ně jen upozorňuje v poznámkách, žádá Marichal, aby se i tyto chyby opravily přímo v textu. Svůj názor dobře odůvodnil na autorské chybě Lesingově, přesto však obecně nemůžeme s jeho názorem souhlasit proto, že chyba, která se nám dnes jeví jako chyba autora (např. při citování bible), nebyla jeho vlastní chyba, ale vyplývala z předlohy. — V kritice historických fakt pokládá správně autor pozitivistickou metodu za překonanou. Zdůrazňuje je ovšem při tom, že bez zkoumání fakt není historie možná; kromě toho některá fakta, např. data, která se stále jen tradují z kompilace do kompilace, je třeba znovu ověřit.

Jádro medievalistických statí je věnováno práci s prameny a způsobům jejich dochování. Naši pozornost poutají zvláště statí o památkách psaných, i když ani zde nelze věnovat pozornost všemu (ponecháváme stranou např. příspěvky o pramenech diplomatické povahy).

Medievalistu zaujmou nejvíce kapitoly, věnované písmu a rukopisům. Teoretický úvod (*Témoignage écrit et philologie*) obstaral A. Dain, který upozornil na složitost pojmu písmo a snažil se vymezit vztahy mezi historií, filologií a psanými památkami. Zastává zde tradiční názor, podle něhož filologie je především kritickým rozbořením textu. A. Dain napsal i úvodní statke kapitolám paleografickým (*In-*

roduction à la paléographie). Zde zaujme vymezení paleografie jako širokého pojmu, zahrnujícího všechna studia, vztahující se k podstatě a vývoji písma, a upozornění, že historii písma není proto možné zaměňovat za paleografii. Paleografie má tendence vylučovat některé své komponenty jako zvláštní vědní obory. Nejvýznamnějším z nich je kodikologie, věda o rukopisné knize; kodikologie je tak správně geneticky spojena s paleografií.

V Dainově úvodní poznámce o paleografii je též ve zkratce obsaženo dělení, které se projevuje v následujících dvou kapitolách o vývoji latinského písma. Materiál je dělen na paleografii římskou a paleografii středověkou. Je toto oddělení oprávněné? Postavíme-li se na stanovisko genetické, pak nikoliv, neboť vzniká zbytečně umělá přehrada, která může navozovat mylnou představu o dvou nezávislých systémech latinky. Přehlédneme-li však dosavadní paleografickou literaturu a metody, jimiž se nyní pracuje, nelze nevidět, že paleografie středověkých kodexů je daleko rozvinutější a že má některé své zvláštní metodické postupy, dané jinou situací v zachování a typu pramenů. Studium písma prvních pěti století n. l. charakterizuje naproti tomu ta zvláštnost, že obvykle není vlastním (a jediným) předmětem výzkumu, nýbrž jen doplňkem analýzy textu. Paleografická práce je tak rozptýlena do různých vědních disciplín, prameny se studují izolovaně, písmo bylo popisováno a hodnoceno bez potřebného zařazení do totality dokladů. Výrazně se tyto metody práce projeví v epigrafice a papyrologii, kde byly uměle odlučovány písemné památky, ačkoliv jsou psány stejným druhem písma a paleograficky náležejí k sobě.

Protest proti dosavadní praxi si vynutil jako pomůcku nový vědecký pojem. Výraz „římská paleografie“ (srov. též titul monografie J. Mallona z r. 1952) není tedy polemikou proti jednotné genetické řadě latinky, je však termínem, který má upozornit na specifikum studia římských písemných památek; jde o slovo, jež má naznačit nový program a metodu výzkumu.

Římskou paleografii (*Paléographie romaine*) zpracoval jako nejpovolanější odborník sám J. Mallon. V duchu teorie „nové francouzské paleografické školy“ založil svůj výklad na výzkumu analýzy ductu. Duktus pokládá za určující činitel při všech morfologických proměnách liter, je mu však i kritériem pro rozdělení písem do dvou základních skupin: rozeznává písma psaná „najednou“ a „na několikrát“. Jen takto lze podle něho vrátit do vzájemného kontextu odloučené písemné památky. Soustředění pozornosti k ductu zjemňuje i vlastní analytické metody paleografie, je protivahou někdy příliš přeceňovanému významu látky psací, podmínek geografických atd. Na druhé straně však nelze nevidět, že si autor neklade otázku, co způsobovalo změny ductu. Nebyly příčiny, které vedly k jeho proměnám, právě těmi, jež určovaly vývoj písma? Máme zde na mysli měnící se funkci písma v různých vývojových fázích společnosti i v jednotlivých typech písemných památek. Těmto úvahám však autor nevěnuje nikde pozornost (mnoho cenného je řečeno i o paleografickém hodnocení nápisů; krátce jen připomínáme zásadu, že je vždy nutno postupovat od vyrytého tvaru ke konceptu).

Stat o středověké paleografii (*Paléographie médiévale*) z pera Ch. Perrata, rovněž příslušníka „nové francouzské paleografické

školy“, není vyčerpávajícím výkladem latinky od vzniku barbarských států, nýbrž úvahou nad některými uzlovými body. Autor zdůrazňuje rovněž analytickou metodu jako základ veškeré paleografické kritiky. Zajímavý je jeho postřeh o obnovované tendenci k přehášení písma po obdobích, charakterizovaných chaosem tvarů. První zjasňující vlnou byla karolínská renesance, druhou vznik humanistických písem, třetí moderní přechod od písem psaných k strojopisu, obnovujícím v písemnostech minuskulu. Ve výkladu vzniku karoliny podporuje polycentrickou teorii, ve výkladu gotiky přiznává obtíže, znemožňující jednoznačnou odpověď. Těžkosti způsobuje to, že gotický ráz písma vytváří několik znaků, které se právě v raném období nevyskytují vždy pohromadě. Často některý z nich chybí, a tak vzniká problém, zda již lze či ještě nelze písmo zvat gotickým. Nejasnosti působí výklad o bastardě a gotické kurzívě. Perrat odvozuje bastardu ze zběžnějšího písma universitního nebo notářského prostředí (není jasně řečeno, zda tím myslí zběžnou minuskulu — což je z kontextu pravděpodobnější —, či má-li na mysli již písmo v podstatě kurzívní) a soudí, že vznikala ve Francii již koncem 13. století (podle dokladů shromážděných v prvních dvou svazcích Samaranova-Marichalova *Catalogue des manuscrits...*, 1959, 1962 jsme však mohli evidovat na sklonku 13. století jen první pronikání kurzívních elementů do zběžné minuskuly; bastarda v této době ještě doložena není). Časné datování vzniku bastardy je způsobeno odlišným výkladem pojmu. Perrat jej chápe velmi široce, za hlavní znaky písma pokládá kyjovité ztlušťování dřívků, sklánění liter doprava, tendenci k vytváření spojů mezi lite-

rami; pod takto vymezený písmový druh lze tedy zařadit všechny přechodné typy, které shrnujeme pod označení *Gotica currens* nebo *Notula*. Nejasný je rovněž výklad vzniku gotické kurzívy. Na jedné straně autor uvádí, že znaků kurzívy přibývalo teprve ve 13. století (zřejmě na minuskule), na druhé straně však píše, že kurzíva vznikla z bastardy. Zdánlivý protimluv pochopíme, dešifrujeme-li význam pojmu bastardy; autor vlastně konstatuje, že se kurzíva rodila z minuskulního písma, které později pokleslo (bastarda), až vytvořilo rychlé zběžné písmo. Je ovšem škoda, že se Perrat neopírá při klasifikaci písmových druhů o návrh *Comité international de paléographie*. Vlastní interpretace pojmů ztěžuje pochopení výkladu, významy termínů jsou posunuty.

Se zkoumáním písemných pramenů souvisejí i otázky jejich deponování, zpracování a odevzdání do rukou badatelům.

O knihovnách a jejich funkci (*Les bibliothèques*) napsal pozoruhodnou stať G. Ouy, když v ní shrnul své příspěvky z *Bulletin des bibliothèques de France*. Pro nás je zvláště zajímavé přísné pojmové oddělování kodikologie, paleografie a tzv. archivního zpracování rukopisů (*l'archivistique des manuscrits*). Kodikologie (za tvůrce termínu je označen Ch. Samaran, jenž užíval tohoto pojmu při přednáškách na *L'École des Hautes Études*, nikoliv A. Dain, jak je u nás obecně tradováno) není chápána jako nadřazený pojem, shrnující v sobě všechnu práci s rukopisnou knihou (tedy i rozbor paleografický nebo textový), ale je přesně vymezenou disciplínou, zkoumající kodex jako hmotnou památku. Autor zdůrazňuje oprávněné význam tzv. archivního zpracování rukopisů, jež je systematickou čin-

ností, usilující o poznání starých rukopisných souborů, o studium kodexů v rámci těchto rekonstruovaných knihovních celků. Jednotlivě zkoumané rukopisy nemohou poskytnout tolik údajů, jako tytéž rukopisy hodnocené jako součást původního fondu. Teoreticky významné je i jeho přísné vymezení rozdílů mezi katalogem a inventářem. Inventář je dílo analytické, praktická pomůcka badatelům, katalog je dílo syntetické, řešící vědecké úkoly.

Rozvoj rukopisných studií přineslo využívání fotografických technik. Zvláštní stať o úloze mikrofilmu při práci s rukopisnými památkami (*Le Microfilm*) napsal M. François. Mikrofilm dává relativně věrnou reprodukci originálu, je prostředkem snadného doručení rukopisného textu do rukou odborníků, má funkci konzervační. Stať by měla podnítit rozvoj mikrofilmových služeb v knihovnách. Je nutné si uvědomit, že systematické profotografování trezorových fondů je jejich zabezpečením (po případě i prostředkem kontroly), ochranou před stálým užíváním i formou, jak hlouběji využít rukopisného bohatství, neboť na mikrofilmových páscích lze sdružovat k studijním účelům soubory kodexů, které jsou v originálu často rozptýleny do mnoha zemí.

Kniha *L'histoire et ses méthodes* shrnuje stať o nejrůznějších specializovaných historických disciplínách. Při přehlédnutí obsahu, v němž najdeme jak příspěvky o nových směrech historické práce (např. poučení o demografických a statistických metodách, výklad o tzv. *l'histoire des mentalités*), tak i velmi speciální výklady o některých disciplínách pomezí (např. stať o onomastice), nutně si položíme otázku, pro koho je vlastně kniha určena. Jednotlivé úvahy

(i když často výborně napsány), pro odborníky vždy nepostačí, neboť nutně zjednodušují, jsou jen upozorněním na problémy. Na druhé straně však v některých státech zabíhají autoři k řešení příliš speciálních úkolů, takže pro čtenáře-neodborníka jsou velmi obtížné. Nejlépe snad kniha může posloužit jako úvod do studia historie, byť dosti obšírný, anebo pro snadné doplnění přehledu po speciálních

oborech. Dobře totiž jsou vystiženy hlavní směry bádání, shrnuty nové názory, zdůrazněna komplexnost pohledu. Protože při dnešní velké specializaci nemůže jedinec zvládnout sám dopodrobna celý komplex disciplín; uvědomí si při tom, jak často je dnes třeba spojovat různé disciplíny ke kolektivnímu úsilí (*équipe*), jak to zdůrazňuje mnoho příspěvků této knihy.

P. Spunar — L. Vidmau

Žďárská kronika

Bylo nepochybně šťastným činem umístit muzeum knihy právě do Žďáru nad Sázavou, jehož městský národní výbor jeví více než obvyklé pochopení pro kulturní potřeby. Dokázal to v poslední době i edicí významné památky svých dějin, Žďárské kroniky, kterou pod titulem *Cronica domus Sarensis* vydalo Krajské nakladatelství v Brně (r. 1964, str. 259). Nad knížkou se v tvořivé práci sešlo několik odborníků: fotografické faksimile vratislavského rukopisu, v němž jediné se Žďárská kronika zachovala, vytvořil Adolf Rossi, prof. Jaroslav Ludvíkovský tento rukopisný text přepsal a připravil k vydání a napsal také úvod, Rudolf Mertlík kroniku převedl do českých veršů, historickými poznámkami ji doprovodil Metoděj Zemek a celkové vydání měl na starosti Josef Pohanka. Po vnější stránce pak neobyčejně sličně knížku upravil Metoděj Kaláb.

Žďárská kronika je spolehlivým pramenem nejen pro dějiny žďárského cisterciáckého kláštera, jehož konvrš byl jejím autorem, a pro dějiny města Žďáru, ale má velký význam pro studium kolonizace na Českomoravské vysočině. Proto

se jí už dříve věnovala pozornost a od doby, kdy byla uprostřed minulého století objevena, vyšla již třikrát, z toho jednou s českým překladem, ovšem prozaickým, ve *Fontes rerum Bohemicarum*. Přesto však není nové vydání pouhým opakováním edicí predešlých, třebaže i to by plně stačilo, protože jsou vesměs přístupny jen v starších knihovnách. Prof. Ludvíkovský do textu několikrát šťastně kriticky zasáhl (seznam nejdůležitějších různocetení je na str. 227 až 228) a kromě toho dokázal, že autor kroniky Jindřich řezbář, syn žďárského kameníka Elkwarda, není totožný s Jindřichem Heimburským, jak se dosud předpokládalo.

Mnich Jindřich nebyl posvěceným básníkem a jeho verše, třebaže se místy povznášejí až k leoninským rýmům, jsou dosti tvrdé, zachovávají si však dobrý středověký průměr. Proto je zásluhou Mertlíkovou, že se ve svém dobrém překladě nedal strhnout svou schopností dělat brilantní hexametry, jakou dokázal naposled např. v překladě Ovidia, ale že napsal hexametry místy poněkud těžkopádné a monotónní, a zachoval tak stylistickou úroveň originálu; na rýmy

originálu byl ovšem většinou nucen resignovat.

Odborné práci toto vydání neobyčejně poslouží nejen latinskou edicí, českým překladem a poznámkami, ale i fotografickými faksimiliemi. Jistě takovéto vydání památky je ideální, náklady na tisk tím

ovšem značně stoupají. Městský národní výbor ve Žďáře spolu s Krajským nakladatelstvím v Brně tak dávají pěkný příklad ústředním nakladatelstvím, jak vydat např. Kosmovu kroniku, jež by si zasloužila nového vydání i u nás.

A. Vidmanová

Nový Menandros

Pracovníci Papyrologického ústavu Sorbonny objevili na kartonáži mumie (asi z r. 270 př. n. l.) zlomek Menandrový hry Sikyónios (přes 400 veršů). Zprávu o nálezů podá prof. A. Bataille v *Comptes rendus de l'Académie des Inscriptions* (1963). Edice zlomku vyjde pravděpodobně v listopadu péčí Papyrologického ústavu ve 3. svazku jeho *Recherches de Papyrologie* (Gnomon 4, 1964, 432).

Vliv latinské literatury

4.—5. stol. n. l. na literaturu středověkou a renesanční je tématem obsáhlého informativního článku I. N. Goleniščeva-Kutuzova ve *Vestníku drevnej istorii* (1, 1964, 64—73). Autor sleduje vliv Tiberianovy básně *Pervigilium Veneris* i jeho satiry o moci zlata nad lidskou duší, jež napodobovali básníci pozdějších století, dále působení tvorby Ausoniovy, Claudianovy (zde by bylo potřeba věnovat zvláštní práci poměru barokních básníků ke Claudianovi), Rutilia Namatiana a Apollinaria Sidonia. Daleko větší zájem než o poezii měli čtenáři 4. a 5. stol. o historii. Doba převratů a barbarských vpádů nebyla však vhodná pro četbu rozsáhlých historických děl. Vznikají proto různá volná zkrácená zpracování (breviaria), díla obratných kompilátorů. Slávu samotného Homéra zatemňovali až do 17. stol. Dares a Diktys. Neméně uchracovala tehdejší čtenáře pověst o Alexandru Velikém. Překlad Pseudo-Kallisthena, porýzený ve 4. nebo 5. stol. jakýmsi Juliem Valeriem a po druhé r. 942 Lvem z Neapole, se stal osnovou pro zpracování Alexandreid v moderních evropských jazycích. — Překotným

by byl závěr, že středověk přejal z latinské literatury to, co převzali a zachovali dalším stoletím křesťanství spisovatelé 4. stol. Pohanské autory tohoto období nevzkřísili také teprve humanisté 15. stol. spolu s autory klasičtými. Hlubší poznání středověké literatury ukazuje, že pohanští autoři naprosto nebyli v mnoha případech zcela zapomenuti. Tak Listy Symmachy — vedoucí osobnosti mezi bojovníky za tradiční viru — kolovaly v rukopisech 9.—12. stol. a budily svým lakonismem nadšení na dvoře Jindřicha II. Anglického i ve vzdělaných kruzích Orléansu a Chartres. Pohanský rétor Martianus Capella se stal jedním z hlavních středověkých školních autorů. Jeho alegorie spolu se Serviovým komentářem k Aeneidě a Macrobiovým ke Snu Scipionovu pronikly do středověké literatury a působily nejen na Boethia, nýbrž i na Danta.

Carmina Latina epigraphica

vyjdou v nové sbírce jako 18. svazek *Corpus Inscriptionum Latinarum*. Vydání bude pořízeno mezinárodní spoluprací, redaktorem je dr. Hans Krummrey z Německé akademie věd (Berlin W 8, Otto-Nuschke — Str. 22—23). Podrobný plán práce bude vbrzku uveřejněn v časopise *Philologus*. — Vydavatel podá rád informace z materiálů, jež byly dosud zpracovány, a prosí zároveň o zaslání všech zpráv o nových nálezech a separátů prací, jež souvisejí s daným tématem (Gnomon 1, 1964, 112).

„Palingonesia“

je název nové řady monografií z oboru věd o antickém starověku, jež budou vycházet v nakladatel-

ství: Dr. Max Gehlen, Bad Homburg v. d. H. — Berlin-Zürich, vydavatel: Rudolf Stark, Saarbrücken. V této řadě budou vydávány též komentáře a texty. V tisku je 1. svazek: Peter Steinmetz, *Die Physik des Theophrastos von Eresos, Studien zur Weiterbildung und Nachwirkung der peripatetischen Naturwissenschaften und Naturphilosophie*, a svazek 2: Manfred Lossau, *Studien zur antiken Demosthenesevegese*. Peter Steinmetz chystá pro tuto řadu vydání fyzikálních spisů a zlomků Theophrastových (Gnomon 2, 1964, 224).

Nový časopis

vydává od r. 1962 Narodni Muzej v Ljubljani pod redakci J. Kastelice: „Argo. Informativno glasilo za arheologijo, zgodovino umetnosti in muzeologijo — Information bulletin for archeology, history of art and museology“. Vychází čtyřikrát ročně (sešit asi 32 stran). Argo má sloužit potřebám lublaňského Národního muzea i ostatních slovinských muzeí: kromě jiné tematiky má obsáhnout archeologii, starověké dějiny, epigrafii a numismatiku, a to ve třech oddílech: recenzí, bibliografie jugoslávské vědecké literatury (tituly se překládají do světových jazyků) a zpráv (Gnomon 2, 1964, 224).

Objevení římské Napoky

V Kluži, hospodářském a kulturním středisku Transylvánie, byly nedávno odkryty při stavebních pracích v hloubce 4 m zbytky opevnění římského města Napoky z 2. stol. n. l. Tamže byly nalezeny mince a zbraně. Blíží průzkum ukázal, že poloha starověké Napoky se

kryla s centrem dnešní Kluže. Tento nález potvrzuje názor, že místní civilizace sahá do doby dácko-římské (Voprosy istorii 6, 1964, 212).

Spolehlivost Hérodotových svědectví o Olbii

Otázka věrohodnosti Hérodotových svědectví vůbec byla již tématem mnoha vědeckých prací. Sovětští historikové si vytkli za úkol prověřit spolehlivost jeho zpráv, alespoň pokud jde o severní Černomoří. Olbia zaujímá značné místo ve 4. knize Hérodotových Historií. Nazývá jiasty (4,78 n.), tj. pevností, městem obehnaným hradbou, mluví o věžích, městských branách, předměstí a agorě. Začátkem 20. stol. byly však odkryty z Olbie pouze hradby, datované Farmakovským mylně do 4. stol. př. n. l., a severní městská brána z 3. stol. př. n. l. K. E. Grinevič se rozhodl r. 1954 znovu prozkoumat celou otázku. Při výkopech organizovaných Charkovskou universitou v l. 1954—1956 byly pod opevňovací zdi nalezeny úlomky archaické keramiky, které umožňují datovat opevnění do 1. pol. 5. stol. př. n. l. Za poslední léta byla pak odkryta agora, základy tří chrámů a v okolí bylo nalezeno množství archaických předmětů. Uprostřed agory objeven oltář z 5. stol. př. n. l. Ve výkopech se dále pokračuje, zatím lze však bezpečně říci, že byly nalezeny hradební zdi i agora z doby Hérodotovy, což nutně musí zvýšit naši důvěru k práci „otce historie“. (sr. K. E. Grinevič, O dostovernosti svedenij Gerodota ob Olvii, Vestnik drevnej istorii 1, 1964, 105—110).

-esv-

ZPRÁVY JEDNOTY KLASICKÝCH FILOLOGŮ

vydává pro členy JKf z pověření výboru JKf prof. dr. Ladislav Varcl

Redakční tajemnice: dr. A. Vidmanová

Uzávěrka tohoto čísla byla 31. července 1964

Jednotlivá čísla je možno zakoupit po 5 Kčs, bibliografické číslo
po 8 Kčs

Obálku navrhl J. Krouz

Vytiskly Novinářské závody Mír, n. p., závod 1, Praha